

2000 Sonrası Türk Dış Politikasının Temel Parametreleri ve Orta Doğu Politikası*

Süleyman Güder,** Muhammed Hüseyin Mercan***

Öz: Dış politikayı bütüncül bir perspektifle değerlendirmek, her zaman çeşitli zorluklara sahiptir. Bu uluslararası sistemin ve aktörlerin çok katmanlı ve karmaşık yapısından kaynaklanmaktadır. Dış politikanın bu yapısı, araştırmacıları tutarlı ve ölçülebilir analizler yapmak için bu politikalara yön veren ilkeler bütününe tespit etmeye sevk etmiştir. Bu makalede, Türkiye'nin izlemiş olduğu dış politika ilkelerinden önemli görülen çok yönlü/boyutlu diplomasi, proaktif dış politika, komşu ülkelerle 'Sıfır Sorun', 'Model' ülkeden 'Merkez' ülkeye geçiş, yumuşak güç (soft power), ekonomi merkezli dış politika ve güvenlik-özgürlük dengesi politikalarına değinilecektir. Türk dış politikası (TDP)'na bütüncül bir bakış açısıyla bakabilmek ve bu politikalara yön veren ilkeleri değerlendirmek hedeflenmektedir. Türkiye'nin 2000 sonrası dış politikasına yön verdiği söylenen ilkeler ışığında, izlenen stratejiler incelenecektir. Çalışmanın ikinci kısmında, bu ilkelerin ne kadar uygulamaya geçirilebildiği ve doğru tespit edilebildiği sorgulanacaktır. Bu sebeple, tüm bu ilkelerin pratikte uygulanma biçimini ve uygulanabilirliğini test etmek için, Türkiye'nin Orta Doğu'da yürüttüğü dış politika uygulama alanı olarak seçilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Türk Dış Politikası, Orta Doğu, Adalet ve Kalkınma Partisi, Parametre.

Abstract: Holistic assessment of foreign policy has always been a difficult task because of the multi-layered and complex structure of the international system and its actors. This very structure of foreign policy has led researchers to identify the guiding principles of these policies to be able to make consistent and measurable analysis. The purpose of this article is to look at the Turkish Foreign Policy (TFP), from a holistic perspective and identify some of its guiding principles. This study also aims to predict how the country will react in the future, and to provide functional data to develop appropriate strategies. To this end, the article will examine the foreign policy strategies Turkey has been following in the post 2000 New World Order. The article will analyze the geo-political, economic, and strategic importance of Turkey particularly for the Middle East which shares a long common history with Turkey.

Keywords: Turkey, Turkish Foreign Policy, Middle East, Justice and Development Party, Parameter.

* Bu makale İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği için hazırlanan bir araştırmanın gözden geçirilmesi ile oluşturulmuştur. Araştırma sürecindeki katkılarından dolayı İLKE'ye teşekkür ederiz.

** Doktora Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
İletişim: suleymangunder@gmail.com

*** Arş. Gör., Erciyes Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

İletişim: mhmercan@gmail.com, Erciyes Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, 38039, Kayseri.

Atf©: Güder, S. ve Mercan, M. H. (2012). 2000 Sonrası Türk dış politikasının temel parametreleri ve Orta Doğu politikası. *İnsan ve Toplum*, 2 (3), 57-92.

Giriş

Günümüz çok kutuplu dünya sisteminin karakteristik özelliklerinden biri de dış politika analizlerinin uzun vadeli olmaktan yoksun olmasıdır. Bu, büyük ölçüde mevcut küresel sistemin aktörlerinin çok taraflı olması ve gelişen olayların seyrinin tamamen kendi istedikleri biçimde şekillendirilememesinden kaynaklanmaktadır. Bununla beraber, aslında bunun gerçek nedeni, “değişim” ve “dönüşüm” kavramlarının 21. yüzyıl dünya siyasetinin en temel iki kavramı olmasıdır. Ayrıca, 2000 sonrası dış siyaset analizi girizgâhlarında bu iki kavramın çokça (belki de en çok) kullanılması rastlantıyla açıklanamaz. Bu yeni durum küçük ve orta ölçekli veya az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için geçerli olduğu gibi gelişmiş ve büyük güçleri de bağlamaktadır. Hal böyle olunca, dış politika analizlerinin sık sık gözden geçirilmesi gerekmektedir. Dünyanın çok hareketli ve gerilimli bölgelerinden biri olan Orta Doğu’da yer alan Türkiye’nin, kaçınılmaz olarak sürekli küresel ve bölgesel meselelerin içinde olması gerekmektedir. Bu zaruretten dolayı, Türk dış politikasında hızlı değişimlerin/dönüşümlerin yaşandığı bir evreye girilmiştir. Bu makalede, Türk dış politikasının (TDP) 2000 sonrasındaki yeni yönelimlerini ve bunun neticeleri değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, özellikle 11 Eylül 2001 New York İkiz Kuleleri ve Pentagon saldırıları sonrasında oluşan/oluşturulmak istenen Yeni Dünya Düzeni’nde Türkiye’nin başta Orta Doğu olmak üzere, dış politikada hangi saiklerle hareket ettiği ve kendisine bu değişim sürecinde nasıl bir rol biçtiği/biçildiği incelenecektir. Bunun için, bu dönemde TDP’ye yön veren temel parametreler tespit edildikten sonra, Orta Doğu’da izlenen politikalar değerlendirilecektir. Makalede, Orta Doğu’nun uygulama alanı olarak seçilmesi, Türkiye’nin bölgedeki jeo-politik/ekonomik/stratejik konumu ve bölge ülkeleriyle ortak tarihsel ve kültürel hafızasıyla ilişkilidir. Aşağıda önce Türkiye’nin dış politikadaki temel ilkeleri tartışılacak, ardından Orta Doğu örneğinde bu ilkelerin uygulanma biçimi değerlendirilecektir.

TDP’ye Yön Veren Temel Parametreler

Uluslararası sistemin dinamik yapısı sebebiyle devletler, dış politikalarını üzerine inşa ettikleri ilkeleri belli zaman aralıklarında gözden geçirmek zorunda kalmaktadırlar. Uluslararası sistemde ciddi değişiklikler gerçekleştiği halde, bahsedilen ilkelerde henüz ciddi değişiklikler gerçekleşmemişse bu, o devletin sistemdeki değişimi tam olarak kavrayamamış olması veya yeni sisteme hazırlıksız yakalanmış olması şeklinde yorumlanır. Böyle bir tespiti, TDP adına Soğuk Savaş sonrası dönem için yapmak mümkün gözükmemektedir.

Uluslararası ilişkiler literatüründe sıklıkla belirtildiği gibi, Türkiye’nin Soğuk Savaş sonrası döneme hazırlıksız yakalanması ve yetersizliklerden dolayı çok kutuplu dünya sisteminin sunmuş olduğu menfaatlerden gerektiği gibi yararlanamamıştır (Davutoğlu, 2011a; Özdal vd. 2009). Bunlarla beraber en baskın neden, 2000’li yıllara kadar TDP’nin soğuk

savaş döneminde oluşan statükoya bağlılığını sürdürme tavrıdır. Türkiye'nin mevcut konumu sürdürme politikası, somut gelişmelerin de zorlamasıyla zamanla yerini yeni dış politika ilkelerine bıraktığı söylenebilir. Bu çerçevede son on yılda TDP'ye yön veren ilkeler olarak çok yönlü/boyutlu diplomasi, proaktif dış politika, komşu ülkelerle "Sıfır Sorun", "Model" ülkeden "Merkez" ülkeye geçiş, yumuşak güç (soft power), ekonomi merkezli dış politika ve güvenlik-özgürlük dengesi gibi ilkelerden bahsedilmektedir.¹ Türk dış siyasetinin ilkeleri sadece bunlardan mı ibaret? Elbette ki değil. Fakat bu çalışmada, bunlardan en önemli olduğu varsayılan yedi tanesi üzerinde durulacaktır.

Çok Yönlü/Boyutlu Diplomasi

Son dönemlerde TDP'yi yönlendiren ilkelerin başında, çok yönlü ve boyutlu diplomasi gelmektedir. Türkiye'deki çok taraflı diplomasi tartışmalarında, çok kutuplu dünya sistemi tartışmalarının etkisi açık bir şekilde hissedilmektedir. Sovyetler Birliği'nin beklenmedik çöküşüyle birlikte iki kutuplu dünya sistemi, 1990'lı yıllar boyunca tek kutuplu bir yapıya dönüştü. Ancak 1990'ların sonundan itibaren bu sefer çok kutupluluk gündeme geldi. Zira devletlerarasındaki ilişkiler, Soğuk Savaş siyaset anlayışına nispeten çok daha girift bir yapıya bürünmesiyle birlikte ülkeler dış politika vizyonlarını yeniden tanımlamak zorunda kaldılar.

Yeni ve alternatif ilişkilerin geliştiği, stratejik ortaklıkların hızla arttığı ve ülkelerin enerji ve kaynak ihtiyaçlarında tedarikçilerini çeşitlendirdiği bir dönemde, soğuk savaşın iki bloklu yapısına ve daha çok kapitalist bloka endeksli bir dış politikaya alışmış olan Türkiye'nin, bölgesinde gerçekleşen olaylara kısmi vukufiyeti ve buna uygun ilişki ağları geliştirmesi de ancak, tek kutupluluğun sorgulanmaya ve aşılmaya başlandığı 2000'li yıllara rastlamaktadır.

Türkiye'nin çok boyutlu politikadan amaçladığı şey, tam olarak ülkenin ekonomik, siyasi ve askeri bağımlılığını bir veya birkaç ülkeye endekslememektir. Başka bir deyişle, Türkiye küresel aktörlerle kurduğu ilişkileri çeşitlendirip zenginleştirmeyi istemektedir. Bu cihetten bakıldığında, Türkiye Soğuk Savaş ertesinde, ABD ve AB dışında Orta Doğu, Balkanlar, Orta Asya, Afrika, Kafkaslar, Latin Amerika ülkeleri ve Rusya ile yeni(den) ilişkiler tesis etme gereksinimi duymuştur. Ancak, bu ilişkileri birbirinin "alternatifi ve rekabetçisi" olarak değil de birbirlerinin "tamamlayıcısı" olarak görmek istemiştir (Davutoğlu, 2008, s. 82). Dış politika yapıcılarını, bir yandan ABD ve AB ile ilişkileri geliştirme ve çeşitlendirme çabasında iken, diğer yanda bahsi geçen bölgelere yönelik açılımlar ve yükselen yeni güçlerle ortak çıkara dayalı bir ilişki başlatmak istemişlerdir. Aslında, sonradan anlaşılacağı gibi Türkiye'nin AB ve ABD ile olan ilişkileri, ona Orta

1 Belirtmek gerekir ki izlenen bu ilkelerin bir kısmı Türk dış politikası için geçerli olduğu gibi, dünyadaki birçok devlet için de geçerli olabilmektedir. İlkelerin sıralanmasında hiyerarşik bir sıra gözetilmediği gibi, ilkeler birbirinden tamamiyle bağımsız değildir. Kimi ilkeler birbirini desteklerken kimi başka bir prensibin tamamlayıcısı durumunda olabilmektedir. Türk dış politikasının seyrini ilkesel düzeyde incelemek için, bkz. Okman (2003, s. 5-25).

Doğu'da önemli imkân tanıdığı gibi, Orta Doğu ülkeleriyle kurmaya çalıştığı ilişkiler de, AB ve ABD ile ilişkilerinde ciddi kazanımlar sağlamıştır. Türkiye'nin eski müttefikleriyle ilişkilerini tahkim etmekle birlikte yeni ittifak arayışı içine girerek işbirliği ve manivela alanlarını geliştirme çabasıdır. Bu durum, sınırlı ve küçük ölçekli ulusal gündemi olan bir ülke yerine, bölgesel ve küresel gündemi sahip olan bir Türkiye şeklinde tanımlanmaktadır (Schleifer, 2010).

2000 sonrasında, geçmişe oranla Orta Doğu'nun ağırlıklı olduğu çok yönlü bir dış siyaset uygulama arzusu değişik platformlarda sıklıkla dile getirilse de bu uygulamanın kökenleri, 2000 öncesine dayanmaktadır. Çünkü, Soğuk Savaş sonrasında Türkiye ilişkilerini çeşitlendirmek adına 1992'de Karadeniz Ekonomik İşbirliği Asamblesi (KEİ), 1985'te Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) ve 1997 yılında D-8 gibi girişimlere ön ayak olmuştur. Her ne kadar Davutoğlu (2004, s. 282), bunların başarısız olduğunu ve bunun en büyük nedeninin, bu kuruluşların rasyonel temellere oturmadıkları ve kısa dönemli bunalımların etkisinde motivasyonlarını kaybettikleri yorumunu yapmış olsa da bu girişimler, çok taraflı dış politika anlayışının öncüleri olarak görülebilir. Nitekim Gür ve K. Han (2011, s. 21), Türkiye'nin çok boyutlu dış politikasının başlangıcı olarak dışişleri eski bakanı İsmail Cem dönemini esas almaktalar.

Son zamanlarda AK Parti iktidarı sonrası, TDP'nin benimsediği çok boyutlu dış politika arayışlarının, "eksen kayması" tartışmalarına yol açtığı görülmektedir. Bu girişimler, Türkiye'nin yüzünü batıdan doğuya çevirdiği şeklinde tenkit edilmektedir.² Halbuki Davutoğlu, Türkiye'nin hem Avrupa'dan hem de Ortadoğu'dan kopmasının tarihsel olarak mümkün olmadığını düşünmektedir (Zengin, 2010, s. 203).³

Dolayısıyla Türkiye'nin izlemiş olduğu birden çok kulvarda ilişkileri geliştirme politikası, içinde bulunduğu coğrafyanın ve zaman diliminin gerektirdiği bir durumdur. Bu ilke, dünyadaki pek çok devletin dış politika ilkelerinin başında yer almaktadır. Diğer taraftan TDP'nin de tam anlamıyla bu ilkeyi hayata geçirilebildiği söylenemez. Bunun nedenleri arasında dış politika vizyonunu oluşturan hükümet(ler)in performansı kadar, Dışişleri Bakanlığı'nca yapılan "kapsamlı ve köklü bir yeniden yapılanma" takviyesine rağmen, Bakanlığın hem niceliksel hem de niteliksel bakımdan yeterli kadroya sahip olmaması gösterilebilir.⁴

- 2 Türk dış politikasında, AK Parti döneminde eksen kayması var diyenlere örnek için, bkz. Çağaptay (2007). Türkiye sadece pragmatik davranıp ilişkilerini güçlendirmek istemiştir argümanlarını ileri sürenler için, Alessandri (2010); Danforth (2008, s. 84-95). Ayrıca, eksen tartışmasına kuramsal bir yaklaşım için, bkz. Keyman (2010).
- 3 Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik politikasında 1923-1945 yılları arasında izlemiş olduğu mesafeli duruşun Soğuk Savaş döneminde sürdürülebilir bir politika olmadığı tecrübe edilmiştir. Ayrıntılı bir analiz için, bkz. Bozdağlıoğlu (2003, s. 115-130).
- 4 Kürkçüoğlu'na göre "Çok yönlü bir dış politika izleyebilecek birikim ve maharet Dışişleri'nde var". Bkz. Özdal vd. (2009, s. 21-47). Ayrıca yeni yapılanma için, bkz. Dışişleri Bakanlığı (2010).

Proaktif Dış Politika

Yeni dönem Türk dış politika anlayışında, gelişmeler karşısında “proaktif dış politika”, benimsenen diğer bir ilkedir. 2000 öncesinde uygulanan dış politikanın, statüko yanlısı olduğu sıklıkla dile getirilmektedir.⁵ Teorik olarak statüko yanlısı dış politika izlemenin bizzat kendisi sorunlu değildir. Çünkü avantajlı konumda olan ülkeler için statüko, çoğu zaman tercih edilen siyasi bir tavidir. Kimi analistler, iki kutuplu dünya sistemi boyunca ve hemen sonrasında Türkiye’nin istikrarlı bir şekilde sürdürdüğü mevcut durumu koruma stratejisinin günün şartları açısından en iyi pozisyon olduğunu ifade etmişlerdir (Özdal vd. 2009). Fakat bu, daha sonraları TDP’nin hantal bir yapıya bürünmesine ve gelişen/gelişmekte olan olayları geriden takip etmesine neden olmuştur. Üstelik Türkiye bu dönemde, çoğunlukla mevcut durumu sürdürmekle kazançlı durumdaki ülkelerden olmamıştır.

Her ne kadar Türkiye’nin statükocu tavrı, başbakanlık döneminde Turgut Özal’ın (1983 – 1989) kişisel girişimleriyle zorlanmışsa da Türk hariciyesinde aktif dış politika ilkesi denemeleri, ancak 2000’li yıllarında başında başlamıştır. Bu tutumun Türk dış politikasının ana ilkeleri arasına girmesi ise büyük oranda 2002’de AK Parti’nin iktidara gelmesiyle gerçekleşmiştir (Meral & Paris, 2010, s. 75; Erol, 2007, s. 35). TDP için yeni sayılabilecek bu ilkeye göre, dünyanın neresinde bir sorun veya sorun potansiyeli varsa Türkiye orada bulunmalı ve soruna muhatap olan taraflarını olabildiğince en kısa zamanda ortak bir paydada bir araya getirerek, söyleyecek sözü olduğunu belirtmelidir. Bu yönüyle, “proaktif” politikaların “aktif” politikalarından farklı olduğunu görmekteyiz. Dışişleri Bakanı Davutoğlu, bunu şöyle izah ediyor:

“...nerede bir küresel sorun var ise orada bir Türk görüşü olsun istiyoruz, bir Türk duruşu, bir Türk görüşü. Mademki biz Nizam-ı Âlem, bir dünya nizamı geleneği içinden geliyoruz, bizim bu bölgesel düzenler dışında küresel düzenle ilgili de söyleyeceğimiz temel düşüncelerimiz olmalı” (Davutoğlu, 2011).

Diğer taraftan son derece dinamik bir bölgede aktif dış politika izlemek -en azından ilkesel olarak- veya statüko yanlısı politikaları terk etmekle, Türkiye kendi kapasitesini zorlayan ve gerçek potansiyelini zorlayan bir devlet görüntüsü çizmiştir. Yeni dış politikanın kuramsal alt yapısını şekillendiren Davutoğlu’nun dış politika anlayışına göre bu, Türkiye’nin tarihsel ve kültürel zorunluluğu olarak ifade edilmektedir. Bununla beraber bu, pratik bir zorunluluğun beraberinde getirdiği bir durumdur. Kendisi bu durumu şu şekilde belirtir:

“Eğer şartlar dinamikse ve siz statik duruyorsanız o şartlara intibak edemezsiniz. Sürekli hareket eden bir diplomasiye sahip olmamız lazım. Hiçbir şey

5 18 dış politika uzmanıyla yapılan mülakatta, yeni yüzyıla girmeden önce dış politikada en istikrarlı bir şekilde takip ettiği politikanın ne olduğu sorusunu, 12 uzman, “statüko yanlısı dış politika” şeklinde cevaplamıştır. Bkz. Özdal vd. (2009). Mülakatlarla Türk Dış Politikası, Ankara: USAK Yayınları. Ayrıca, bkz. Oran (2002, s. 46).

olmuyorsa bile yerinde hareket etmeli ama mutlaka hareket etmeli" (akt., Zengin, 2010, s. 92).

Buna göre, uzun yıllar böyle algılanmadığı için Türkiye, tam olarak gerçek gücünün farkına varamamıştır. Bölgesel ve küresel güç olma iddiası taşıyan Türkiye'nin proaktif diplomasi uygulaması, yakın bölgesinde, bilhassa Orta Doğu politikalarında kendini daha fazla hissettirmektedir. Bu bağlamda "ritmik diplomasi" ve "arabuluculuk" politikaları, proaktif diplomasinin iki örneğidir. Pro/aktif bir rol oynamak üzere geliştirilen bu yöntemlerle Türkiye, sorunlu iki (veya daha çok) ülke arasında mekik diplomasisi dokuyarak ve "diyalog kanallarını" açık tutmaya çalışarak sorunun çözümüne yönelik bir takım inisiyatifler almıştır. Türkiye'nin arabuluculuk rolüne; 2009'daki Bosna Hersek-Sırbistan, ve İsrail-Suriye barış görüşmeleri (Aralık 2008 Ocak 2009 döneminde gerçekleşen İsrail'in Gazze saldırısına kadar) (İdiz, 2011; Boşnak Dünyası, 2009); ritmik diplomasi içinde Ocak 2011'de Lübnan'da Hizbullah ve müttefiklerinin Saad Hariri koalisyon hükümetinden çekilmesiyle, Davutoğlu'nun görüşmelerin tekrar başlaması için ortaya koyduğu yoğun mesai örnek gösterilebilir. Tüm mekik diplomasisinin, aslında Türkiye'nin proaktif dış politika uygulamalarını desteklemeye yönelik atılan adımlar olduğunu rahatlıkla söylenebilir.

Bunlara ek olarak proaktif ilke gereği Türkiye, küresel ölçekli her uluslararası örgütte etkin olma ve ona aktif katılım kararı almıştır.⁶ Var olan küresel çaplı organizasyonların üyeliklerinde itibar arttırmaya yönelik çalışmaların yanı sıra Mercosul (Güney Amerika Ortak Pazarı), Afrika Birliği (AFB) vb. gibi birçok uluslararası örgütte de üyeliği veya gözlemci statüsünü hedeflemiştir.

Ancak, dış politikada proaktif katılımın çeşitli sorunlar ortaya çıkardığı da özellikle son zamanlardaki gelişmelerle ortaya çıkmaktadır. Erhan'ın ifade ettiği gibi, proaktif yaklaşım, kendi başına bir dış siyaset hedefi olamaz; onunla varılmak istenen bir hedef olmalıdır. Dışişleri Bakanlığı'nın mevcut kurumsal imkân ve potansiyeli (personel sayısı, iş yükü vb.) bakımından bunu taşıyabilecek kapasiteye sahip olmadığı ileri sürülmektedir. Erhan, "Türk diplomasisinin pasiflikten kurtulup, proaktif bir yapıya kavuştuğu" iddiaları için gösterilen birçok delilin ve artan eylemliliğin, "sırf hareketlilik sağlansın" diye yapıldığı kanaatinde. Çünkü ona göre, tüm bu çabaların hepsi sonuçsuz kalmıştır (Erhan, 2010, s. 19).

Burada gözden kaçan nokta, meselenin yalnızca sonuçları itibarıyla değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Elbette tüm politik faaliyetler (mesele dış politika olunca daha fazla) bir sonuç alınmak için yapılır; ama başarısız olduğunda, sorunun nereden kaynaklandığının iyi tespit edilip ona göre bir yargıda bulunulması daha gerçek-

6 Türkiye'nin uluslararası örgütlerdeki performansına iyi bir örnek olarak dünyadaki en etkili uluslararası örgüt olan Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi Geçici Üyelik (2009-2010) performansını görmek için, bkz. Aral (2009).

çidir. Sorun, faaliyetin bizatihi kendisinin yapıp yapılmamasıyla ilgili değildir. Tüm eksiklerine rağmen ve izlenen yanlış stratejilere rağmen başarısız olunduysa, bunda denkleme Türkiye dışından yapılan müdahalelerin etkisi daha fazladır. Yani Türkiye'nin müdahil olamayacağı unsurların mevcudiyetiyle ilintilidir. Örneğin, proaktif politikalar için örnek gösterilen ritmik diplomasi insiyatifi için, Türkiye'nin 2011 Lübnan Hükümet krizinde sonuca gidecek katkıyı sağlayamaması, bölgesel ve küresel etkenlerden kaynaklanmıştır. Elbette ki bu durum, Türkiye'nin eksiklikten malul olmadığı anlamına gelmemektedir. İran'ın Hizbullah üzerindeki etkisinden dolayı, Türkiye'nin İran'a rağmen veya onun dâhil olmadığı bir çözümün kabul edilemeyeceğini hesaba katması gerekirdi. Türkiye ile rekabet halinde olan İran, bu etkinliği Türkiye'ye bırakmayacak kadar diplomatik maharete sahip bir ülkedir. Türkiye, "kazan-kazan" anlayışına istinaden, Hizbullah üzerinde ciddi tesiri olan İran'ı da baştan görüşmelere katmamış olsa da ve görüşmelerin olumsuz sonuçlanmasının nedenlerinden biri gösterilebilse de belirleyici olan bu değildir. Kısaca, Türkiye'nin bu konuda eleştiriyi maruz kaldığı nokta, yukarıda da vurgulandığı gibi bizzat sürecin/yöntemin kendisinden kaynaklanmayıp sonuçları itibarıyla akamete uğramış ritmik diplomasinin varlığı üzerinde odaklanmıştır.

Bölgesinde ve küresel ölçekte gelişen olaylara müdahil olmayan, duyarsız kalan Türkiye'nin, gerek bölgesel gerekse küresel güç dengesinde yer alamayacağı kaygısı, Türk karar alıcılarını olaylar gelişmeden önce harekete etmeye sevk etmiştir. Neticeleri itibarıyla, başarılı veya başarısızlığı tartışmaya açık olsa da TDP'nin böyle bir yönelim içine girmiş olması, dış politikası adına olumlu bir gelişme olarak kaydedilebilir. Bunun yanı sıra hükümetin proaktif politikalar uygulamak için son derece hızlı hareket etmesi, olaylarla ilgili açıklama yapması, zamanla birbiriyle çelişkili açıklamalara veya 2011 Libya askeri müdahalesinde olduğu gibi tutarsız adımlar atmasına neden olmuştur.⁷ Bu sebeple Türkiye'nin gelişmeler karşısında biraz daha teenni ile hareket etmesi, kendi ulusal çıkarı açısından gereklilik arz etmektedir.

Komşu Ülkelerle 'Sıfır Sorun'

Komşularla sıfır sorun anlayışı, TDP'ye yöne veren ilkelerin en çok bilinenidir. Ülkelerin tarihinde sınırdaş olan devletlerin çeşitli sebeplerle ihtilaf içinde olduğu veya komşu

7 AK Parti'nin Libya'ya müdahale konusundaki çelişkisi şu şekilde olmuştur. 28 Şubat 2011 tarihinde Almanya'nın Hannover kentinde düzenlenen CeBIT Kongre Merkezi'nde, Türk Alman Ekonomi Kongresi'ne katılan Erdoğan, "...Şimdi bize basın mensupları soruyor. NATO Libya'ya müdahale etmeli midir? Böyle bir saçmalık olur mu yahu? NATO'nun ne işi var Libya'da? NATO mensubu olan ülkelerden birine herhangi bir müdahale yapılması halinde böyle bir şeyi gündeme getirebilir. Bunun dışında Libya'ya nasıl müdahale edilebilir? Türkiye olarak biz bunun karşısındayız, böyle bir şey konuşulamaz, düşünülemez!" dedi. Aradan 6 gün geçtikten sonra, Fransa'nın müdahaledeki rolünün de artmasıyla, 21 Mart 2011'de Mekke Ümmül Kura Üniversitesi'nde konuşan Başbakan Erdoğan, Türkiye'nin olası müdahaledeki rolünü şöyle ifade etti: "Şu anda NATO'nun devreye girmesi söz konusudur. NATO devreye girecekse bizim bazı şartlarımız vardır. NATO, Libya'nın Libyalılara ait olduğunu tespit ve tescil için oraya girmelidir. Yeraltı kaynaklarının, zenginliklerinin birilerine dağıtımı için değil." Detaylı bilgi için, bkz. (USA SABAH, 2011) ve (Radikal, 2011).

ülkelerin ikili ilişkilerinde daha fazla sorunlar olduğu gözlemlenir. Bu durum, hemen hemen dünyanın bütün bölgelerinde böyle olmakla beraber jeo-politik/ekonomik önemi yüksek olan Mezopotamya'da çok daha kırılgan ve çabuk tırmandırılabilen bir gerilim hattı mevcuttur.

Türkiye de 2000 öncesinde bütün komşularıyla çok sayıda problemlere sahipti. Türkiye, Yunanistan'la Kıbrıs ve kıta sahanlığı sorunu, Suriye ile sınır (Hatay) ve su sorunu, Bulgaristan'la soydaşlara yapılan muamelelerle ilgili sorunlar, Ermenistan'la 1915 olayları ile ilgili sorunlar, İran'la rejim sorunları, Irak'la PKK'nın kampları gibi uzun süren gerilimli sorunlara sahipti. Bu problemlerden ötürü Türkiye'nin komşularıyla ilişkileri de çok düşük seviyelerdeydi. Hatta 1995 senesinde Yunanistan'la "Kardak krizi" ve 1998 senesinde Suriye ile "Öcalan Krizi" gibi nedenlerden ötürü savaş yönünde irade beyan edecek duruma gelinmesi ve iki ülke arasında savaşa ramak kalması, bizlere dönemin Türkiye'sinin ikili ilişkilerinin seyri konusunda net bilgiler sunmaktadır. Türkiye'nin komşularıyla sorunsuzca ve barış içinde yaşama fikri, ülkeyi artık yeni ve farklı bir strateji izlemeye sevk etti. Bu bağlamda, sınırdış ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi ve sorunları çözmeye yönelik girişim, 2002 yılında AK Parti hükümetinin en gözde dış politika konusu haline geldi.

"Komşu ülkelerle sıfır sorun" ilkesi, Başbakan R. Tayyip Erdoğan'a dış politikada baş müşavirlik yapmış olan ve şimdi de Dışişleri Bakanı olan Ahmet Davutoğlu'nun kavramsallaştırılmasıyla Türkiye'nin dış politikada öncelikleri arasında yer almaya başlamıştır. Esasında komşularla sıfır sorun politikasıyla yola çıkan AK Parti hükümetinin komşularla kurmak istediği ilişkinin özünü, Davutoğlu'nun şu ifadelerinde bulabiliriz:

"Etrafımız tümüyle düşmanlarla çevrili psikolojisinde olduğunuz zaman açılım yapmaktan çok defansif bir refleks gösteriyorsunuz. Komşu ülkelerle sıfır problem noktasına geldiğimiz zaman dış politika yapım anlamında olağanüstü bir manevra alanı kazanacağız" (akt., Zengin, 2010, s. 88).

Ortaya atıldığı ilk dönemde pek gerçekçi bulunmayan "komşularla sıfır sorun" ilkesinin amacı, Türkiye'nin, bölgesinde güçlü ve küresel meselelere müdahil olmak ve burarlarda nüfuzunu arttırmak istemesidir. Komşularıyla sorunlu bir Türkiye, doğal olarak, enerjisinin önemli bir kısmını bu ülkelerden gelebilecek tehditlerle uğraşmakla tüketecektir. Bunun yerine, Türkiye'nin benimsediği bu yeni yaklaşımla, komşularıyla ekonomik, ticari ve barışçıl bir yöntemi benimseyerek her iki tarafın yararına olacak politikalar geliştirmek amaçlanmıştır. Aslında AK Parti iktidarından önce dillendirilmeye başlanan bu ilke, temelde 1990'ların sonunda Türkiye'nin dünya sistemine dair değişen algılarının bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Soğuk savaşın bitmesinden sonraki sorunlu ve pasif geçen bir on yıldan sonra Türkiye, uzun süre Dışişleri Bakanlığı yapan (30 Haziran 1997-11 Temmuz 2002) İsmail Cem'in insiyatifıyla komşularıyla sorunlarını çözmeye başlamıştır (Uzgel, 2009, s. 72). Bunun en bilinen örneği, Yunanistan'la ilişkilerde yaşa-

nan olumlu gelişmelerdir. Cem'in bu sınırlı ve münferit girişimleri, 2002 sonrasında yeni bir kavramsallaştırmayla istikrarlı bir hükümet politikası haline gelmiştir.

Son olarak, "komşularla sıfır sorun" bağlamında tartışılan önemli hususlardan biri de realite-idealizm tartışmasıdır. Pek çok kimse, bu politikanın ne kadar gerçekçi olduğu ve uygulanabilirliği konusunda ciddi soru işaretlerine sahiptir (Hale, 2010, s. 8). Sıfır sorun "açılım"ı kapsamında değerlendirilen, Suriye, Ermenistan ve Yunanistan ile ilişkilerde sorunlu alanlar henüz giderilememiştir. Son dönemde, "Arap Baharı" sonrası Suriye örneğinde olduğu gibi, bir dönem iyileşen ilişkilerde çok ciddi istikrar sorunu mevcuttur. Bu ilkenin işlememesinde, ilişkilerin sağlam zeminlere oturtulmaması ve çıkar ilişkilerinin ikili bir münasebetten ibaret görülerek küresel siyasetin seyrinin gözden kaçırılması önemli bir etkidir. Bu durum, sorunun sadece siyasi ilişkilerdeki yakınlaşmalarla çözülmesinin mümkün olmadığını göstermektedir. Bu tür girişimlerde sonuç alınabilmesi için, tarafların politik iradesinin istikrarlı bir biçimde karşılıklı çıkarlara dayalı olarak sağlam bir zemine inşa edilmesi gerekmektedir.

Son zamanlardaki gelişmeler, komşularla sıfır sorun siyasetinin sürdürülemediğini gösterse de bu ilkenin uzun vadede Türkiye'nin dış politikasını güçlendirici bir değeri olduğu gözden kaçırılmamalıdır (Özdal vd. 2009, s. 5-6).

Dolayısıyla Türkiye'nin kısa vadede başarısız da olsa bu politikasını ısrarla sürdürmesi gerekmektedir. Zira kendini "merkez ülke" olarak konumlandıran Türkiye'nin, bu hedef doğrultusunda atacağı adımlarda kendisine ayak bağı olacak, komşularıyla sorunlu ilişkilerini tamir etmesi mecburidir.

Model Ülkeden Merkez Ülkeye Geçiş

Türkiye, 2000 sonrasında kendine dış politika hedefi olarak Orta Doğu'da merkez ülke olmayı belirlemiştir. Türkiye için belirli dönemlerde "model ülke" ve "köprü ülke" tanımlamaları yapılmaktadır. İşin ilginç yanı, Türkiye, genel olarak kendine muvafık görülen bu sıfatlardan memnun olmuştur.⁸ Gerçekte bu rol, çoğu zaman uluslararası arenada etkin olan Batı tarafından Türkiye için biçilmiş bir roldür. Bölgede devrim sonrası nüfuzu artan İran'ı dengelemek adına, Türkiye laik devlet anlayışıyla bölgedeki ülkeler için model ülke olarak sunulmuştur (Duman, 2011). Bu, ilk etapta olumlu gözüküyor olsa da ülke için sınırları belirlenmiş pasif bir rol verildiği anlamındadır. Türkiye'nin kendine uygun rolleri seçip üstlenebilmesi için aktif ve yaratıcı olması gerekir; aksi takdirde kendine biçilen rolleri oynaması kaçınılmaz olacaktır. Son dönemlerde bu söylemin/rolün yerine, Türkiye'nin, bölgesinde merkez ülke olduğu iddiası öne çıkmaya başlamıştır (Aral, 2009, s. 154).

8 Hatta merkez olduğunu iddia ettiği günümüzde dahi bazen Türkiye'nin kendisini bir model olarak sunmaktadır.

Tüm bunların işaret ettiği nokta, Türkiye'nin rolünü "model ülke" anlayışından "merkez ülke" anlayışına dönüştürme isteğidir. Ancak, Türkiye'nin böyle bir rolü arzu etmiş olması, durumun gerçekten böyle olduğu anlamına gelmez. Küresel güçlerin İran'a karşı, bölgede rekabet gücü en yüksek ülke ve "ılımlı İslam" anlayışına model olarak Türkiye'yi desteklemesine karşın, İran'ın bölgedeki etkinliği kimi zaman Türkiye'nin merkez ülke iddialarına gölge düşürebilmektedir. Davutoğlu'nun sınıflandırmasına göre Türkiye, "merkez ülke" tanımlamasına en uygun örnektir:

"...Türkiye coğrafi olarak birçok bölgenin, Asya ve Afrika gibi kıtaların, merkezinde olması sebebiyle güçlü bir coğrafi ve tarihî devamlılığa sahip merkez bir ülkedir. Coğrafi devamlılık, farklı bölgelerle ilişkisi olmasıyla; tarihi devamlılık ise etrafındaki birçok topluluk ve ulusla kültürel bağı olmasıyla ilgilidir. Bu, merkez ülke olmak için bir gerekliliktir. Bölgemizde, kritik tarihî dönemlere sahip Afrika ve Arap ülkesi olan Mısır gibi başka merkez ülkeler de vardır. Tüm detayları belirtmeye gerek yok; fakat bu coğrafi ve tarihî devamlılık, bizi riskleri en aza indirmek ve imkânları azami düzeye çıkarmak için çeşitli yollar bulmaya zorlamaktadır".⁹

Şüphesiz Arap dünyasında siyasi öngörülerini ve dengeleri altüst eden devrimlerin patlak vermesi, bölgedeki durumun gözden geçirilmesine neden olmuştur. Bölgedeki, özellikle Arap ülkeleri arasında etkisi bir hayli yüksek olan Mısır'ın, enerjisini belirli bir süre de olsa iç meselelere harcaması gerektiği realitesi nedeniyle, yakın gelecek için bölgede "merkez ülke" olma mücadelesi doğal olarak Arap olmayan iki ülke, İran ve Türkiye arasında gerçekleşecektir. Bu iki ülke arasındaki rekabet, bu ülkelerin bundan sonra nasıl bir strateji takip edeceği ve özellikle de Arap dünyasıyla nasıl bir ilişki kuracağı, bölgede "merkez ülke" adayını belirleyecektir. Yoksa Türkiye'nin kendine biçmiş olduğu "merkez ülke" olma rolünün tek başına bölgesel dengeler açısından pek de ehemmiyeti olmayacaktır. Hatırlanacağı gibi, Türkiye'nin 1990 sonrası Orta Asya ülkeleri için benzer bir "model ülke" olarak sunulması sonrasında Türkiye, istenen performansı gösterememiştir. O zaman da Rusya'nın bölgedeki etkisi çok fazla dikkate alınmadığı ve Türkiye'nin ekonomik kapasitesiyle, siyasi ve kültürel söylemi arasındaki orantısızlık, yaptığı hamleleri boşa çıkarmıştır. Konuya bu prizmadan bakıldığında, "merkez ülke" rolüne soyunmak, Türkiye'nin başarmış olduğu ve bu konuda tartışmaların sonuçlandırıldığı bir ilke olmaktan öte hâlâ devam eden süreci işaret etmektedir.

Yumuşak Güç (Soft Power)

2000 sonrasında dış politika alanında gerçekleşen bu değişikliklerle birlikte Türkiye, temelde "yumuşak güç" ilkesini hayata geçirmek istemiştir. Yumuşak güç (soft power) kavramı, ilk olarak Joseph S. Nye'in 1990'da literatüre kattığı ve 2004'te geliştirip

9 Türkiye Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu ve Avustralya Dışişleri Bakanı Sayın Kevin Rudd, 1 Şubat 2011 tarihinde USAK Evi konferans salonunda gerçekleştirilen "Türkiye ve Avustralya İlişkileri: 21. Yüzyılda Yaratıcı Dış Politika" başlıklı panele iştirak etmişlerdir. Detaylı bilgi için, bkz. Davutoğlu (2011b). Ayrıca, bkz. (Taraf, 2010).

uluslararası ilişkiler literatürü içine yerleştirdiği bir kavramdır. Bu kavram, ekonomik ve askeri güç dışında kalan ve kaba kuvvete dayanmayan bir tür güç (hegemonya) türünü ifade eder. Yani kısaca, muhataba yaptırılmak istenen bir eylemi, karşı tarafın rızası ve özgür iradesiyle- kaba kuvvetin aksine – muhatap için cazip olabilecek bir takım yöntemleri kullanarak iş yaptırtma ve söz sahibi olma sanatı anlamına gelmektedir. 21. yüzyıl dış politika yapımında en fazla kullanılan araçlardan biri olan yumuşak gücün beklenen tesiri yapabilmesi için, elbette askeri ve ekonomi güç gibi “sert güç” (hard power) ile harmanlanmış/desteklenmiş olması gerekir (Nye, 2004; Oğuzlu, 2007). 1990’lardaki küreselleşmenin hızlı olduğu dönemlerde ABD’nin izlediği etkili siyasetin mimarı olan ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu’nun da şahsen tanıştığı Nye’in kavramsal-laştırması, Türk dış politikasının yeniden yapılandırılmasında temel bir çerçeve oluşturmuştur. İzlemiş olduğu dış politika stratejisiyle bölgenin “cazibe merkezi” haline gelmek isteyen Türkiye’nin, özellikle Orta Doğu, Balkan ve Türki Cumhuriyetlerle girmiş olduğu münasebetlerde, sürekli ortak medeniyet, tarih ve kültür vurgusuna özel bir önem atfettiği görülmektedir (Aras, 2009, s. 15). Bu siyasetin uygulanması, sadece söylemde değil, kurumsal yapılanmalarda da kendisini göstermektedir. Dışişleri Bakanlığı’na bağlı bir uluslararası teknik yardım teşkilatı olan *Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı* (TİKA)’nın¹⁰ bütçe ve operasyon imkânları arttırılarak aktif bir kuruma dönüştürülmesi, TRT’nin uluslararası kanal sayılarının artırılması, kültürel aktiviteler yapan Yunus Emre Enstitüleri’nin kurulması, diplomatik ilişkileri çeşitlendirecek *Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü’nün* (2010) kurulması, çeşitli Türk topluluklarla ilişkileri geliştirmek üzere Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı’nın kurulması (2010), öğrenci değişim programları ve yabancı uyruklu öğrencilere sağlanan bursların geliştirilmesi, THY’nin birçok merkeze doğrudan seferler koyması, bu amacı gerçekleştirmeye yöneliktir.¹¹

Bu gelişmelerin çoğunda Türkiye, muhatap kitlenin tercihlerine yön verebilmeyi, onların Türkiye’ye karşı olumlu kanaatlere sahip olmasını sağlamayı veya Türkiye’yi cazip bir çekim merkezi kılmayı amaçladığı rahatlıkla söylenebilir. Türkiye’nin, yumuşak gücünü hayata geçirmeye yönelik attığı adımların olumlu sonuçlar vermesi kısa vadede beklenemez. Zira dünyada “yumuşak güç” elde etmek için yapılan tüm benzer yatırımlar, uzun vadede sonuç alınması, öngörülen politikalar silsilesinin bir parçasıdır. Yukarıdaki gelişmelerin tarihine bakıldığında, birçok büyük devletin aksine Türkiye, bu yöndeki adımları daha yeni yeni atmaktadır. Bundan dolayı, Türkiye’nin “yumuşak güç” için atmış olduğu adımların ne kadar tutarlı ve isabetli olduğunu saptamak ve değerlendirme yapmak için elde henüz yeterli veri bulunmamaktadır. Fakat her halükarda olumlu sayılabilecek bu gelişmelerin, “merkez ülke” olmak amacına erişmek için gerekli olduğu açıktır (Grigoriadis, 2010, s. 5).

10 TİKA’nın Açılışı 2 Kasım 2011 Tarihinde Resmi Gazetede Yayınlanan Kanun Hükmünde Kararname İle “T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı” olarak yeniden düzenlenmiştir.

11 Örnek bir çalışma için, bkz. Yanatma (2011) ve Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü (2010).

Ekonomi Merkezli Dış Politika

Dış politikada ekonomik ilişkilerin etkisi 1990'lı yılların başından beri ivme kazanarak artmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dış politika anlayışı, daha çok ekonomide karşılıklı bağımlık/dayanışma felsefesi üzerinden şekillenmiş, dış ticaret unsurunu devletlerarası ilişkilerde önemli bir öge haline getirmiştir. Belirtilmeli ki ekonomik taleplerin dış politika yapım sürecinde çok daha fazla görünür olması, Türkiye'ye mahsus bir durum değildir. Oluşan Yeni Dünya düzeninde farklılıklar göstermekle birlikte, hemen hemen tüm ülkeler, kendi dış politikalarını ekonomik kaygı ve beklentilere göre tasarlamaktadırlar (Hale, 2003, s. 203; Özdal vd. 2009, s. 10). Öyle ki Dışişleri Bakanlıkları ile Ticaret ve Ekonomi Bakanlıkları, dış ticaret müsteşarlıkları vb. kurumlar arası bilgi paylaşımı ve koordinasyonu, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar artmış durumdadır. Devlet Başkanları ve Başbakanların yurt dışı seyahatlerinde/ziyaretlerinde, beraberinde iş adamlarından oluşan bir heyeti götürmesi, artık olağan bir durum olmuştur. Türkiye'de ekonomi ağırlıklı diplomasi uygulamasının etkin bir şekilde hayata geçirilmesi, Özal döneminde başlamıştır. Bu gelenek, AK Parti iktidarı zamanında da geliştirilerek sürdürülmüştür.

Burada altı çizilmesi gerek husus, ekonominin dış siyasette hatırı sayılır oranda yer edinmesi, politik olanın dış politikada daha az öneme sahip olması değildir. Her ne kadar ekonomik ilişkilerin dış politikadaki ağırlığı hususunda gözle görülür bir artış olsa da mesele Türkiye'nin siyasi ve güvenlik sınırlarını tehdit eder noktaya varacaksa, son yaşanan İsrail örneğinde olduğu gibi, bu ülke ekonomik ilişkiler neticesinde doğacak menfaatlerden kolaylıkla feragat edebilmektedir.

2000 sonrası dış politika stratejilerinde önem verilen ve hâkim olan anlayış, ikili ilişkilerde artan ticaret hacminin doğrudan veya dolaylı olarak siyasi bir sonucu olacağı beklentisidir. "Ticaret yapanlar savaşmaz" varsayımından yola çıkan Türkiye, bunu daha çok yakın komşularıyla sorunlu ilişkilerini iyileştirmek için kullanmaktadır (Davutoğlu, 2002). Böylelikle Türkiye Devleti, çevresinde birbirleriyle entegre olmuş, ekonomik bir bölge hedeflemektedir. Bu doğrultuda yapılan girişimler neticesinde 2010 yılında Türkiye, Suriye, Ürdün ve Lübnan Serbest Ticaret Bölgesi için ilk adım atılmıştır.

Diğer yandan ekonomik ilişkiler, aynı zamanda dış politika aracı olarak da kullanılmaktadır. Özellikle ABD'nin yıllarca uyguladığı gibi ekonomik olarak kendisine bağımlı olan ülkeler için, siyasi ve askeri araçlar dışında, iktisadi üstünlüğünü hem bir baskı aracı, hem de sorunların çözümü için etkili bir araç olarak kullanmaktadır. Benzer şekilde Türkiye'nin de "komşu ülkelerle sıfır sorun" ilkesinin hayata geçebilmesi ve çevre bölgelerle tam bir işbirliği oluşturabilmesi için, komşularıyla ilişkilerinde "karşılıklı bağımlılık" ilkesi üzerinden hareket etmesi gerektiği düşünülmektedir (Aras, 2009, s. 7).

Güvenlik- Özgürlük Dengesi

Dünya siyasetinde güvenlik-özgürlük ikileminin hararetli biçimde tartışılması, 11 Eylül olayları ile başlamıştır. Saldırı sonrasında, başta ABD olmak üzere küresel düzeyde devletler, güvenlik adına özgürlüklerden ciddi tavizler verme karar aldılar. Esas itibarıyla, güvenlik-özgürlük çatışması TDP’de çok hayati bir konuma sahip olmasa da dış politikaya istikamet veren karar alıcılar, bu ilkeyi son dönem dış politika ilkeleri arasında sıklıkla zikretmektedirler. Türkiye, dış politikada tam olarak, güvenlik-özgürlük ikilemiyle çok fazla yüzleşmemiş olması nedeniyle, ülke olarak nasıl bir tavır alındığını pratikte gözlemlenebilir. Bu yüzden bu parametrenin dış politikada ifade edebileceği anlamı kavramak, diğer altı parametreye nispeten zordur.

Türk akademisi bu ikilemi, özellikle Orta Doğu’da cereyan eden “Arap Baharı” esnasında sıkça gündeme getirmiştir. Arap ülkeleri liderlerinin rejimin bekası adına kimi gösterileri bastırması ve birçok özgürlüklerden devletin bekası için taviz vermesi, Türkiye tarafından olumsuz karşılanmıştır. Bu tepkiler sırasında Türkiye, güvenlik-özgürlük dengesi tartışmasında ilkesel bir tavır almıştır. Türkiye’nin özellikle 2011 Suriye ayaklanmaları esnasında da gerek Şam yönetimine gerekse Arap coğrafyasındaki liderlere güvenlik - özgürlük ikileminde, çoğunlukla özgürlük yönünde telkinlerde bulunduğu görülmektedir.

Tüm bunlara rağmen Türkiye, henüz bu konuda ciddi bir sınavla karşılaşmamış ve bizce de henüz TDP ilkeleri arasına girmeye hak kazanmamış olmasına rağmen, yetkili makamlarca müteaddit defa dış politikası ilkesi olarak ifade edildiği için, Türkiye’nin dış politika parametrelerini ele alan bu makalede konuya temas edilmesi gerekli görülmüştür. Yine de Türkiye’nin bu konudaki ilkesel duruşunu Davutoğlu, şu şekilde belirtmektedir: “Özgürlük için güvenlikten taviz verirsiniz kaos; güvenlik için özgürlükten taviz verirsiniz ise otoriter rejimler ortaya çıkar” (Zengin, 2010, s. 85). Böylelikle Türkiye, özgürlük ve güvenlik arasında bir uyumun gerekliliğini ileri sürmüş olmaktadır. Uygulamada Türkiye’nin bu ikilemde tavrının ne olduğunu/olacağını, belki en iyi şekilde, aynı zamanda uluslararası boyutu olan devletin, PKK ve “Kürt Sorunu” karşısında aldığı tavır açıklayabilir. Kabaca ifade etmek gerekirse Türkiye’nin, PKK ve “Kürt Sorunu” karşısında henüz sağlıklı bir siyaset izlememiş ve bu sorun (özellikle partiler tarafından), basit politik hesaplar uğruna ülkenin kronik sorunu haline dönüşmüştür.¹²

Buraya kadar tartışılan kısımda Türkiye’nin, dış politikasına yön verdiği söylenen temel ilkelerden bahsedildi. Ele alınan bu ilkeler, dış politikayı anlamaya yönelik bu alanda çalışan araştırmacılara bazı ipuçları sunacaktır. Fakat bu ilkelerin ne kadar uygulamaya geçirilebildiği önemli bir soru işaretidir. Zira bu tür bir sorgulama, aynı zamanda bu ilkelerin ne kadar doğru tespit edilebildiğini de gösterecektir. Makalenin bundan sonraki kısmında, tüm bu ilkelerin pratikte uygulanma biçimini ve uygulanabilirliğini test etmek için Türkiye’nin Orta Doğu politikaları incelenecektir.

12 Araştırmanın kapsamı dışında olması nedeniyle, Türkiye’nin PKK ve “Kürt Meselesi”ne dair izlemiş olduğu politikalara değinilmemiştir.

Türk Dış Politikasında Orta Doğu

Cumhuriyet dönemi TDP'nin, genel hatlarıyla üç temel sütun üzerine inşa edildiği gözlemlenmektedir: Batıcılık, Statükoculuk ve Meşruiyet.¹³ TDP, evvela Batı'nın yanında ve Batı merkezli olarak formüle edilmiştir. Bölgesel ve küresel politikalarda dış politikanın öncelikleri, Batılı güçlerin yaklaşımına göre belirlenmiştir. Bu bağlamda, özellikle Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik politikalarında Batıcılık ilkesinin önemli bir etkisi mevcuttur.¹⁴ TDP'de, dünya sistemi karşısında geleneksel olarak statükoculuk tavrı egemendir. Bu çerçevede, mevcut sınırları ve dengeleri sürdürme ve gözetme anlayışı egemendir. Meşruiyet ilkesi çerçevesinde, TDP'nin yapım sürecinde politika yapımcılar, uluslararası hukuk ve kuruluşların kararlarına uygun hareket etmeyi zorunlu görmüşlerdir. Bu üç ilke bir taraftan dış politikanın ana felsefesini oluştururken bir yandan da özellikle Türkiye'nin kendisi ile hem coğrafi hem tarihî hem de kültürel bağları olan Orta Doğu bölgesine yönelik siyasetini şekillendirmiştir.

Bu çerçevede Türkiye'nin Orta Doğu politikaları incelendiğinde, beş farklı evre ile karşılaşmaktadır. 1923-46 arası yıllara tekabül eden ilk evrede, cumhuriyetin kurumsallaşma süreci içinde olması nedeniyle iyi ilişkilerin tesisi ve muhafazası için uğraşmıştır. Bu dönemde TDP'ye "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" anlayışı egemendir. Bunun bir uzanımı olarak Orta Doğu'da bölge ülkeleri ile çeşitli ittifak anlaşmaları yapılmaya çalışılmıştır. Sadabad Paketi ve sonrasındaki süreçte, geçmişteki ilişkilerin muhafazası için özen gösterilmiştir. Bununla birlikte bu dönemde, bölge ülkelerinin henüz tamamının bağımsızlığını elde etmemiş olması nedeniyle bölgeye yönelik diplomatik ilişkiler sınırlı ölçüde kalmıştır.

1946-1967 arasında dış politikada ABD eksenli bir siyaset izlenmeye başlanmıştır. Bu çerçevede Orta Doğu'dan ciddi biçimde uzaklaşmıştır. NATO üyeliği ile Batı'ya eklenme ve dış politikada özgün/r karar alma tavrının uygulanmaması dönemin en karakteristik özelliğidir. Bu dönemde, Arap devletleri ve İslam dünyası ile ilişkilerde soğuk bir ortam mevcuttur. Özellikle Türkiye'nin İsrail'i tanınması, Araplarla arasındaki mesafenin artmasına neden olmuştur. Her ne kadar İngiltere'nin istek ve girişimiyle Bağdat Paketi, ardından CENTO'nun kurulması gibi bölgeye yönelik bazı gelişmeler olsa da ilişkiler sınırlı bir seviyede kalmıştır.

1967-1990 dönemi TDP'de Orta Doğu'ya yönelik açılımların gerçekleştiği ve yeni arayışların başladığı bir evredir. ABD Başkanı Johnson tarafından Türkiye'ye gönderilen Kıbrıs hakkındaki meşhur mektup ve BM Genel Kurulu'nda Kıbrıs hakkında yapılan oylamada Türkiye'nin yalnız kalması, 1960'ların sonunda TDP'nin ciddi yapısal krizlerle yüzleşmesine neden olmuştur. Batı'ya bu kadar eklenmiş iken uluslararası alandaki

13 Dış politikanın üç temel sütunu ile ilgili daha detaylı bir tartışma için, bkz. Oran (2002, s. 46-53).

14 Bu hususla ilgili ayrıntılı bir tartışma için, bkz. Bostanoğlu, (2008).

yalnızlaşma, Türkiye'nin bugüne kadar unuttuğu coğrafyalara yeniden yönelmesini beraberinde getirmiştir. Bunun neticesinde Türkiye'nin Batı ve Arap dünyası arasında bir köprü olduğu yönündeki söylem gelişmiş ve bunun üzerinden yeni yol arayışlarına girilmiştir. Bu bağlamda 1960'ların ortalarından itibaren çok taraflı dış politika anlayışı benimsenmeye başlamış ve Türkiye, Batı'nın yanı sıra İslam ülkeleri ve Batı dışı diğer devletlerle de ilişkiler kurmaya başlamıştır (Aykan, 2008, s. 33). Bunun sonucunda 1967'deki Arap-İsrail savaşında Türkiye, Araplardan yana tavır sergilemiş ve gerek 1969 yılındaki Mescid-i Aksa'nın yakılması olayında gerek 1973'deki savaşta bu tavrını sürdürmüştür. Filistin Meselesi'nde Türkiye, Filistinlilerin yanında yer almış ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nü resmen tanıyarak örgütün Ankara'da temsilcilik açmasına izin vermiştir. Türkiye'nin İslam Konferansı Örgütü'nün kurulmasına öncülük ettiği bu dönemde, sorunlu alanlardan ziyade müşterek noktalar üzerine vurgular yapılmaya başlanmıştır. 1974 yılında gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekatı'na Araplardan gelen destek, karşılıklı ilişkilere önemli bir ivme kazandırmıştır. Bu dönemde sadece siyasi ya da diplomatik değil, aynı zamanda ticari ilişkilerin gelişmesine de özen gösterilmiştir. İran İslam Devrimi'nin gerçekleşmesi ile Türkiye bölgede daha aktif olmaya başlamış, özellikle Basra Körfezi'ne yönelik güvenlik politikaları geliştirilmiş, Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi ülkelerle çeşitli askeri anlaşmalar imzalanmıştır. 1980'li yıllarda dış politikada "ekonomik diplomasi" gibi bir alanın oluşması ile de ekonomik ilişkilerin artması için daha fazla çaba sarfedilmiştir. Bu bağlamda Orta Doğu'ya yönelik dış politikanın üçüncü evresi olan bu dönemde Türkiye, Batı merkezli siyaset anlayışından tamamen uzaklaşmamış olsa da daha özgün kararlar almaya başlamıştır.

Türkiye'nin Orta Doğu politikalarında dördüncü evre, iki kutuplu dünya sisteminin çöktüğü ve "Yeni Bir Dünya Düzeni"nin tesis edilmeye başlandığı 1990'lı yıllarda başlar. Genel olarak 2000 yılına kadar süren bu dönemde uluslararası sistemdeki köklü değişimin, dış politika yapıcılarının tercih süreçlerini doğrudan etkilediği görülmektedir. Körfez Savaşı'nın patlak vermesinin ardından Türkiye, ABD'nin yanında bir siyaset izleyerek Orta Doğu'nun şekillenmesinde rol oynamaya çalışmıştır. Buna ek olarak dönemin en karakteristik özelliklerinden birisi, İsrail ile ilişkilerin artması ve stratejik müttefiklik yolunda önemli mesafelerin kat edilmesidir. Her ne kadar Necmettin Erbakan'ın Başbakanlığını yürüttüğü 54. Hükümet döneminde Orta Doğu ülkeleri ve İslam dünyası ile yakınlaşmalar üst seviyeye çıkarılsa ve D-8 girişimi ile önemli bir uluslararası yapılanmanın temelleri atılsa da hükümetin düşmesinin ardından bu girişimlerin ileriye götürülebilmesi nedeniyle bu dönemde ilişkiler, yeniden önceki seviyesine gerilemiştir. İsrail ile bir çok alanda anlaşma imzalanmasının yanında, Filistin Sorunu'nun çözümü için çeşitli girişimlerden uzak durulmamış ve 1960'ların son dönemlerinden itibaren Filistin konusundaki hassasiyet devam ettirilmiştir. Suriye başta olmak üzere sorunlu ilişkilerin olduğu Orta Doğu ülkeleri ile sorunların giderilmesi yönünde politikalar üretilmeye çalışılmıştır. Uluslararası sistemde köklü değişimin yaşanması ve yeni bir dünya

siyaseti algısının ortaya çıkması, Türkiye'nin bu yapıda daha fazla rol alması için daha aktif olmasını zorunlu kılmıştır. Özellikle 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen saldırıların ardından, yeni dünya düzeninin yeni bir formunun inşası sürecine giren Batı'nın hem yanında hem de Batı'ya rağmen yeni arayışlara duyulan ihtiyaç etkisini göstermiş ve TDP'de 2000'li yılların hemen başında dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem vasıtasıyla bir açılım süreci başlatılmıştır. Orta Doğu'ya yakınlaşmanın önemsendiği bu süreci takiben AK Parti'nin iktidara gelmesiyle dış politikada başlayan açılımın daha ileri seviyelere taşınması için gayret edilmeye başlanmıştır.

AK Parti'nin iktidarı, aynı zamanda gerek küresel gerek bölgesel anlamda önemli olayların cereyan ettiği bir döneme denk gelmiştir. 11 Eylül saldırılarının ardından "Teröre Karşı Küresel Mücadele" söylemiyle Afganistan'ın işgalinin gerçekleştirilmesi ve bunun bir uzantısı olarak Irak'ın hedef gösterilmesi, yeni hükümetin, sıcak gelişmelerin yaşandığı dönemde kurulmasına neden oldu. Bu bağlamda Irak'ın 2003 yılı başında ABD tarafından işgali, yeni hükümetin iktidara gelmesinin hemen ardından çok ciddi bir sınavla yüzleşmesini beraberinde getirdi. Dış politikanın bu ilk ve en önemli imtihanı, Türkiye'nin alacağı kararların yeni bir Orta Doğu tesisinde önemli olacağını ve aynı şekilde Türkiye'nin üstleneceği rolün belirleyici bir nitelik taşıyacağını göstergesiydi. Bu nedenle Hükümetin Orta Doğu'ya yönelik politikaları, Irak sınavından itibaren gündend güne gelişmiş ve değişik formlarda uygulamaya konulmuştur. Aşağıda daha detaylı bir şekilde tartışılacak olan Orta Doğu politikalarının yapım sürecinde ise göze çarpan en önemli unsur, TDP'nin temel parametrelerini göz ardı etmeden ve bunların merkezde yer aldığı bir dış politikanın, açılım ve yapım sürecinin benimsenmesidir.

AK Parti'nin Orta Doğu Politikasının Temelleri

Cumhuriyet dönemi dış politikasında Orta Doğu'ya yönelik politikaların ve bölge devletleriyle kurulan yakın ilişkilerin boyutu ve çeşitliliği bakımından en etkin ve hareketli dönemlerden birisi, 2002 yılında AK Parti'nin iktidara gelmesiyle gerçekleşmiştir. Bu dönemde küresel siyasette de Orta Doğu'nun merkezi bir konuda yer alması, Türkiye'yi de bölgeye yönelik aktif bir politika izlemek zorunda bırakmıştır. Özellikle küresel kutup ve eksenlerin Soğuk Savaş dönemi ve hemen ertesindeki ortamdan farklılaşması ve yeni güçlerin yükselişi, Türkiye'nin Orta Doğu'da etkin olma çabasına neden olmuştur.

Batı dışı devletlerin yeni dönemde uluslararası sistemde daha fazla yer edinmesi, Batılı güçlerin konumunu zayıflatmıştır. Öte yandan küreselleşme sürecinin de bir yansıması olarak siyasi kavramlar ve tanımlamalarda farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'nin Batı nezdinde soğuk savaş döneminde gelişen Batılı bir devlet konumu, Orta Doğulu bir devlet olarak değişmeye başlamıştır. Özellikle Afganistan ve Irak işgalleriyle birlikte ABD'nin küresel projelerinden birisi olan Büyük Orta Doğu

Projesi kapsamında Türkiye'nin üstlendiği görev¹⁵, Türkiye'nin bölgenin yeniden şekillenmesindeki rolünü de göstermektedir. Bununla birlikte böyle bir görev, Türkiye'nin dış politika tercihlerinde ne kadar bağımsız hareket edeceği sorusunu da önemli ve manidar bir hale getirmektedir.

AK Parti Hükümeti döneminde, özellikle Ahmet Davutoğlu'nun etkisiyle coğrafya ve tarih eksenli bir dış politika yapım düşüncesinin hakim olması ile Orta Doğu'ya yönelik açılımlar artmıştır. Orta Doğu, coğrafi konumu itibari ile Ahmet Davutoğlu'nun deyişiyle Türkiye için kaçınılmaz bir *hinterland* konumundadır (Davutoğlu, 2004, s. 129). Bu nedenle AK Parti döneminde Orta Doğu, daha önceki dönemlere nispeten çok daha yoğun politikaların üretildiği ve gelişmeler karşısında aktif bir rolün üstlenildiği bir alan haline gelmiştir. Özellikle ABD'nin Irak'ı işgali sonrası başlayan süreçteki bölgesel dinamikler, AK Parti'nin bölgeye daha çok eğilmesine ve aynı şekilde yürütülen politikalarla da Erdoğan ve partisinin Orta Doğu ülkeleri tarafından da teveccüh görmesine neden olmuştur. Bu dönemde Orta Doğu'da çok farklı problemlere müdahil olan Türkiye, bölgenin temel sorunlarına yaklaşırken dış politikanın belirleyici ilkelerinden olan "çok boyutlu dış politika" anlayışı çerçevesinde komşularıyla, bölgedeki diğer ülkelerle ve en önemlisi küresel güçlerle olan ilişkisini de dengede tutmaya çalışmıştır (İnat, 2008, s. 1). Bu nedenle Hükümet, Orta Doğu'da ulusal çıkar anlayışı çerçevesinde siyaset geliştirmeye gayret etmiş ve kimi zaman çok sert beyanatların yapıldığı konularda bile, çıkar ilişkileri nedeniyle dengeleri göz ardı etmeyen bir politika benimsemiştir.

Parti ve hükümet programlarında Orta Doğu ile ilgili öne çıkan vurgu, bölgedeki çatışmaların sona erdirilmesi ve dökülen kanın durdurulması yönünde olmuştur. Parti programında geçen aşağıdaki ifadeler, AK Parti'nin Orta Doğu'da öncelikli politikasının ne olduğuna dair açık bir fikir vermektedir:

"Orta Doğu'da akan kan, tüm dünya kamuoyunu olduğu gibi bu bölge ile yakın kültürel ve tarihi ilişkileri olan Türk halkını da üzmekte ve endişeye sevk etmektedir. AK PARTİ, din ve ırk ayırımı yapmaksızın, kime ait olursa olsun, dökülen kanın ve gözyaşının acilen durdurulmasını sağlayacak tek yolun, kalıcı bir barıştan geçtiğine inanmaktadır. Bu çerçevede Türkiye, barışın tesisine yönelik çabaları desteklemeye devam edecektir." (AK Parti Programı, t.y.).

Orta Doğu'daki sorunları ve problemleri çözme arayışı üzerine temellenen AK Parti dış politikası, aynı zamanda bölgede "merkez ülke" olmayı amaçlamaktadır. AK Parti hükümetleri, sadece İran, Irak ve Suriye gibi komşu devletlerle değil, aynı zamanda bölgedeki her problemin Türkiye'yi doğrudan etkileyeceği düşüncesiyle Orta Doğu'daki diğer ülkelerle de yakın ilişkiler kurmayı ve sorunları yakından takip etmeyi kendine hedef edinmiştir (Çetinsaya, 2008, s. 932). Parti ve hükümet programlarında Orta Doğu üzerine vurgu yapılması ve İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ile ilişkilerin artırılmasına

15 Bu süreçte Türkiye, Büyük Orta Doğu Projesi kapsamında eş başkan statüsüne sahip olmuştur.

yönelik girişimler, AK Parti'nin kendi vizyonuyla inşa edeceği TDP'nin hedeflerinin ve önceliklerinin ne olduğunu göstermektedir. AK Parti Programı'ndaki Orta Doğu ile ilgili aşağıdaki ifadeler, bu durumun en önemli göstergesidir:

"Partimiz, Türkiye'nin İslam Ülkeleri'yle ilişkilerine özel bir önem vermektedir. Bu nedenle, bir yandan bu ülkelerle ikili işbirliğimizin artırılması, öte yandan İslam Konferansı Örgütü'nün (İKÖ), uluslararası alanda daha saygın yer edinebilmesi ve inisiyatif alabilen dinamik bir yapıya kavuşturulması için çaba sarfedecektir. Yine bu bağlamda, başkanlığını Sayın Cumhurbaşkanımızın yaptığı İKÖ, Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi'nin (İSEDAK) faaliyetlerine daha somut içerik kazandırmaya çalışacaktır." (AK Parti Programı, t.y.).

İKÖ'de Türkiye'nin etkinliğini artırmaya yönelik girişim, Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu'nun örgütün genel sekreteri olması ile önemli bir boyut kazanmış ve bu durum, Türkiye açısından önemli bir uluslararası kazanç olmuştur.¹⁶ AK Parti'nin Orta Doğu ve İslam ülkeleri ile olan ilişkilerine gerekçe oluşturmak için öne çıkarılan ve tartışılan düşüncelerden birisi de Neo-Osmanlılık fikri olmuştur. İlk kez 1990'ların başında Turgut Özal'ın cumhurbaşkanlığı döneminde gündeme gelen Neo-Osmanlılık fikri, özellikle Batılı akademisyenler ve bölgedeki Osmanlı karşıtları tarafından sık sık dile getirilmiş ve AK Parti dönemindeki politikalarla birlikte bu durum, yeniden canlanmaya ve anılmaya başlamıştır.¹⁷ Özellikle Ahmet Davutoğlu'nun "stratejik derinlik" derken sürekli olarak Osmanlı mirası ve Türkiye'nin coğrafi konumuna vurgu yapması, bu fikrin yeniden canlandırıldığını iddia edenlerin en büyük dayanak noktası olmuştur. Bu bağlamda bu düşünceyi eleştirenler nezdinde "Neo-Osmanlılık düşüncesi, İslam dünyasına liderlik yapılacak yeni bir imparatorluk projesinin merkezine Türkiye'yi yerleştirme hareketi" (Yavuz, 2001, s. 41)¹⁸ olarak tanımlanmıştır. AK Parti'nin Orta Doğu'ya yaklaşımı ve Osmanlı mirasından yararlanma isteği Neo-Osmanlılık düşüncesiyle açıklanmaya çalışılsa da bu kavram doğrudan kullanılmamıştır.¹⁹ Bu durum, AK Parti'nin bu noktada daha farklı bir çizgide yer aldığını göstermektedir. AK Parti hükümetleri döneminde gerçekleştirilen politikalar, bu akımın benimsendiği noktasında bir görüntü meydana getirirken Başbakan ya da Dışişleri Bakanı'nın bu kavrama hiç değinmemiş olması, Osmanlı algısının kötü olduğu bazı Arap devletleri ve özellikle de bölgenin en güçlü aktörlerinden olan İran'ın tepkisini çekmemeye yönelik bir girişim olarak da değerlendirilebilir. Nitekim İranlı yazar Mustapha Zein (2006), bir makalesin-

16 Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu, 2005 Ocak ayında gerçekleştirilen İslam Konferansı Örgütü Dışişleri Bakanları 31. Dönem Toplantısı'nda seçilerek İKÖ Genel Sekreteri olmuştur.

17 Bu konu hakkında örnekler için, bkz. Uzgel (2009) ve Yavuz (2001).

18 Ayrıca Neo-Osmanlılık fikri, büyük ölçüde ABD tarafından da Orta Doğu'da yeni bir düzen oluşturmak amacıyla desteklenmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için, bkz. Friedman (2009).

19 Örneğin Ahmet Davutoğlu, 2010 Ağustos'unda Kosova'ya düzenlediği ziyaret esnasında yaptığı açıklamada; tarihi, dini ve kültürel birliğin altını çizmekle beraber 'Neo-Osmanlılık' fikrini reddetmiştir. Ayrıntılı bilgi için, bkz. Davutoğlu (2010b).

de Neo-Osmanlılık ile ilgili endişelerini dile getirmiş ve bunun İran'ın etkisini kırmak ve bölgede İran'ı çevrelemek adına ABD tarafından desteklenen bir akım olduğunu ifade etmiştir.

AK Parti dış politikasında, yukarıda tartışıldığı yumuşak güç ilkesinin en fazla ön plana çıktığı yer olarak Orta Doğu'yu görmekteyiz. Bu kavram bağlamında düşündüğümüzde Türkiye, Orta Doğu ülkelerini etkileyen ve onları yönlendiren bir seviyeye gelmiş bulunmaktadır. Bu durumu sağlayan en önemli faktör ise AK Parti'nin iç siyasette görece bir istikrar sağlamakla beraber, özellikle Orta Doğu'ya yönelik dış politikasında her anlamda etkin bir politika izlemesinin bölgedeki Türk imgesine yapmış olduğu olumlu katkıdır (Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, 2009, s. 407). Bu açıdan AK Parti, bölgeye her daim müdahil olarak etkinliğini artırmış ve "model" ve "cazibe merkezi" bir ülke olma yolunda önemli adımlar atmıştır. Bu bağlamda model ülke ve cazibe merkezi olma girişiminde AK Parti'nin politika yapım süreci ve yolları, siyasi ve diplomatik saha ile ekonomik ve kültürel ilişkilere yapılan vurguda açık bir şekilde görülmektedir.

Siyasi ve Diplomatik İlişkiler

Türkiye'nin Orta Doğu ülkelerine yönelik izlemiş olduğu politika ele alındığında, üç farklı ilişki biçiminin olduğu göze çarpmaktadır: Arap ülkeleriyle ilişkiler, İran ile ilişkiler ve son olarak da İsrail ile ilişkiler. Bu nedenle Türkiye'nin Orta Doğu politikasını inceleyenler dış politikada bölgeye yönelik siyaseti genel bağlamda ele almakla birlikte, üç ayrı alanın varlığının farkında olarak siyaset yapım ve uygulama sürecini analiz etmek gerekmektedir.

Türkiye'nin Orta Doğu politikasında siyasi ve diplomatik ilişkilerini incelerken üzerinde durulması gereken en önemli kavramsal çerçeve, dış politikanın belirleyici paradigmalarından olan "komşularla sıfır sorun" politikasıyla "merkez ülke" olma söylemleri üzerine temellenmektedir. Merkez ülke söylemi ile bölgede olayları yönlendirici, yönetici, etkileyici bir role bürünülmeye çalışılmakta ve Orta Doğu'da Türkiye'nin dahil dışında bir gelişmenin yaşanmayacağını ifade edilmeye çalışılmaktadır. Özellikle Davutoğlu'nun Başbakanlık Başdanışmanı görevindeyken ifade ettiği, "Orta Doğu'da Türkiye'siz oyun artık kurulamaz" (Davutoğlu, 2009) sözü, Hükümetin bölgede sahip olduğu rolü açık bir şekilde göstermektedir. Bununla birlikte uzun yıllar boyunca bölgeden uzak kalmayı yeğlemiş bir ülkenin, dış politikada köklü bir açılım siyasetiyle ciddi bir söylem geliştirerek bölgeye yönelik kurucu bir etkiye sahip olma arzusunun önünde bazı engeller de bulunmaktadır.

Hükümetin, Orta Doğu devletleri ile yakın ilişkiler geliştirme gayretine rağmen henüz devlet düzeyinde bölgede belirli bir nüfuz edinilememiş olması ve bölge halkları arasında resmî düzeydeki karşılığının –Başbakan ya da Dışişleri Bakanı'nın oluşturduğu etki ve onlara yönelik Arap halklarının teveccühü burada değerlendirme dışında tutulmaktadır- başka devletlere kıyasla zayıf kalması, Türkiye'nin Orta Doğu'da ne kadar

etkin ve yönlendirici bir rol oynayabileceğine dair soru işaretlerini akla getirmektedir. Bu durumun en önemli gerekçesi, yine Ahmet Davutoğlu tarafından bir televizyon programında dile getirilmiştir: “Ben geldiğimde hayretler içinde farkettim ki şu anda Filistin- Irak gibi bütün bu dış politika ile uğraşmak durumunda olan, Orta Doğu dairemizde çalışan diplomatlarımızın sayısı bir elin parmaklarından biraz fazla.” (CNN Türk, 2004). Bakan’ın bu ifadesi, Türkiye’nin bölgede etkinliğini artırmak için gerekli olan personele sahip olmadığını açık bir şekilde göstermektedir. Dışişleri’nde, yeteri kadar bölgeyi iyi tanıyan, bölge dillerini bilen ve sahaya vakıf diplomatın olmayışı, Türkiye’nin önündeki en büyük engel olarak durmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, son yıllarda merkez ülke söylemi çerçevesinde gelişen ve bölgeye yönelik büyük projeler taşıyan politikaların etkin ve olumlu sonuçlar getirecek şekilde uygulanabilmesi için bu politikaların bölgeyi tanıyan diplomatlarla desteklenmesi gerekmektedir. Bu anlamda Dışişleri’nin üzerine düşen en önemli görev, bölgeyi alanlar ve disiplinler dâhilinde bilen uzmanların istihdamını ve bölgenin gerçeklerini, sosyal ve kültürel özelliklerini benimsemiş diplomatların yetişmesini sağlamaktır.

Hükümetin son yıllardaki bölge siyasetine baktığımızda, öncelikli olarak Arap ülkeleriyle olan temaslar ele alınmalıdır. Arap Orta Doğusu’na yönelik politikaların kökeninde bulunan temel faktör tarihi, kültürel, sosyal ve dinî açıdan köklü bağların bulunması nedeniyle yakın bir işbirliği ve diyalog tesisi yönündeki bir çabadır. Ayrıca, çok boyutlu dış politika anlayışı çerçevesinde de Arap ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi, hayati bir önem taşımaktadır. Bununla birlikte Arap ülkeleri ile yaklaşmanın Avrupa Birliği’ne üyelik sürecini olumsuz etkilemeyeceği, bu yaklaşmanın Batı’yla ilişkiler için alternatif bir ilişki biçimi olmadığı, Hükümetçe de dile getirilmektedir. Nitekim Dışişleri Bakanlığı’nın resmî sitesinde, Arap Ülkeleri ile ilişkiler kısmında, “Türkiye’nin Arap-İslam Ülkeleri ile Avrupa Birliği yönelimi birbirinin alternatifi değil, TDP’nin çok boyutlu, çok bölgeci ve çok taraflı karakterinin tamamlayıcı unsurlarıdır.” (Dışişleri Bakanlığı, 2009) yönündeki ifade, yukarıda belirtilen durumu teyit etmektedir.

Hükümetin, Arap ülkeleri ile ilişkilerinde ekonomik anlaşmalar ağır basmakla beraber, özellikle son birkaç yıl içinde, bazı Arap devletleriyle çok daha yakın ilişkiler geliştirilmiştir. Türkiye’nin en uzun sınıra sahip olduğu komşusu olan Suriye ile yapılan ticari anlaşmalara ek olarak ortak kabinenin oluşturulması, ilişkilerin stratejik müttefik düzeyine çıkarılması, bu durumun en önemli göstergelerindendir. Ayrıca Golan Tepeleri hususundaki anlaşmazlığa dair Türkiye’nin Suriye ve İsrail arasında arabuluculuk görevi üstlenmesi, bölgedeki iki müttefikinin arasını düzeltme ve sorunsuz bir bölgesel politika pratiğini hayata geçirme çabası olarak da okunabilmektedir.

Türkiye’nin üstlendiği arabuluculuk görevlerinin ve bölgedeki krizlerin aşılmasına yönelik üstlendiği rollerin dışında, karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi yönünde atılan adımlardan birisi de vizelerin kaldırılmasına yönelik girişimler olmuştur. Son yıllarda Arap ülkeleri ile vizelerin kaldırılması yönündeki gayretler, karşılığını daha çok ticari

alandaki göstermiş olsa da karşılıklı ilişkilerin gelişmesinde ve diplomatik açılımda önemli bir işlev üstlenmiş durumdadır. Suriye, Ürdün, Lübnan, Katar ve Libya ile vizelelerin kaldırılması ve bu devletler arasında iyi niyet dileklerinin aynı zamanda siyasi sahaya da yansması Türkiye'nin, devlet düzeyinde bölgede önemli bir itibar kazanmasının yolunu açmıştır.

Ülke çıkarlarını göz ardı etmeden ve dış politikanın genel felsefesine muhalif düşmeden Arap ülkeleriyle ilişkiler geliştirmeye gayret edilen bu süreçte, çok çeşitli adımlar atılı gelmiştir. Sadece yakın Arap devletleriyle değil, aynı zamanda Körfez ülkeleri ve Kuzey Afrika ülkeleriyle de ilişkilerin maksimize edilmesine çalışılmıştır. 2003 yılında Irak'ın işgali esnasında, Türkiye'nin ABD'den yana tavrı olumsuz bir imaj sergilemiş olsa da özellikle Hükümetin Filistin mevzusunda izlemiş olduğu siyaset –çoğunlukla söylem düzeyinde kalmış olsa bile– Türkiye imajının bölgede kuvvetlenmesinin önemli saiklerinden birisi olmuştur. Hükümetin Filistin Sorunu'nu kendi meselesi olarak hissettiği tavrı ve Filistin hususunda da ülkenin önde gelen hareketleri olan hem Fetih hem de Hamas taraflarıyla ilişkiler kurması, bu konuda hassas dengeleri de gözetici bir tavra sahip olduğunu işaret etmektedir.

Hükümetin son yıllardaki bölge politikasında hızla kat ettiği mesafenin en önemli dayanağı, şüphesiz Filistin meselesinde, başta Başbakan olmak üzere diğer yetkililerin açıklamaları olmuştur. Başbakan Erdoğan'ın "Davos Çıkışı" olarak adlandırılan meşhur tavrı, Arap ülkelerinde büyük teveccüh görmüştür. Arap dünyasının önemli düşünürlerinden Fehmi Hüveydi (2010) olayın akabinde kaleme aldığı yazısında, Erdoğan'ın bu çıkışının, sadece Türk halkının değil, aynı zamanda tüm Arap halklarının öfkesinin dışı vurumu olduğunu ifade etmiş, Türkiye'nin uzun zamandır ilgisiz kaldığı Arapların vicdanına yeniden dönmeye başladığını belirtmiş ve Erdoğan'ın tavrı üzerinden Arap liderlerini eleştirmiştir. Erdoğan'ın bu çıkışının tüm Arap dünyasında önemli bir yankı bulması ve Arapların Erdoğan'a yönelik sevgi ve muhabbetlerinin artmasına ek olarak bazı düşünürler, bu çıkışın arka planını da tartışmışlardır. Erdoğan'ın çıkışında samimi olduğu ve İsrail'e yönelik büyük bir karşılık olduğu yönündeki yaygın inanca ek olarak bazı kesimler de bu çıkışın bir yatıştırma olduğunu ileri sürerek Erdoğan'ın hem kendi halkını hem de tüm Arapları yatıştırmaya yönelik bir siyaset izlediğini belirtmişlerdir.²⁰

Davos çıkışı ile birlikte başlayan İsrail'e yönelik eleştiriler ve Filistin'e destek siyaseti, Gazze'ye yönelik konvoy hazırlığı ile daha fazla perçinlemiştir. Hükümetin Filistin'e yönelik destek üzerinden oluşturmaya çalıştığı bölge siyaseti, yardım konvoyları sayesinde etkisini artırmıştır. Özellikle Gazze'ye insani yardım taşıyan ve Akdeniz'de İsrail askerlerinin saldırısına uğrayan gemi konvoyu ile Türkiye'nin Araplar nezdindeki konumu daha da güçlenmiştir. Mavi Marmara gemisinde 9 Türk vatandaşının İsrail askerlerince öldürülmesinin ardından Hükümet yetkililerinin vermiş olduğu tepki ve

20 Bu hususla ilgili örnek bir tartışma için, bkz. (Alarabiya, 2009).

beyanatlar, Türk-Arap yakınlaşmasında önemli bir katkı sağlamıştır. Bununla birlikte, olayın ardından İsrail'e yönelik diplomatik ve siyasi yaptırımların uygulanmasında oldukça gecikilmesi, Türkiye'nin bölgedeki siyasi konumu ve gücü ile ilgili olgunlaşma sürecinin tamamlanmadığının bir göstergesi olarak okunmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin Arap devletleriyle yakınlaşması, vizelerin kaldırılması, çeşitli siyasi anlaşmaların imzalanması ve diplomatik girişimlerin başlatılması gibi adımlar olmasına rağmen Türkiye, henüz bölgede kurucu bir role sahip olduğunu gösterememiştir.

Arap Baharı olarak nitelendiren ve Tunus'un ardından Mısır, Suriye, Bahreyn, Yemen ve Libya'da ortaya çıkan, bazı ülkelerde iktidarların görevi bırakmasıyla sonuçlanan halk ayaklanmaları sürecinde de Türkiye, önemli bir rol üstlenmiş gözükmele beraber, bu süreçte dış politikada manevra imkânsızlıkları ve güçlü misyon yapılarına sahip olunmadığı için daha edilgen bir konumda kalmaktan öteye geçememiştir. Özellikle Libya'ya askeri müdahalede izlenen siyaset, Mısır ve Tunus olaylarında takip edilen yol ve daha da önemlisi Suriye'deki olaylarda tavır alma konusundaki kararsızlık ve çekinceler, Türkiye'nin bölgedeki öneminin geçmişe nazaran önemli ölçüde arttığını göstermekle beraber gerçek manada etkileyici ve yönlendirici bir role sahip olmak için daha fazla zamana ihtiyacı olduğunu da ortaya koymuştur. Mısır, Tunus ve Libya ve özellikle de bu devletlerin liderleri için rahatlıkla yapılan açıklamaların, Suriye için olayların başladığı ilk aylarda kolay bir şekilde dile getirelemeyişi ve karar alma hususunda birçok gel-gitlerin yaşanması, Hükümetin ulusal çıkar bağlamında, denge gözetici hassas bir siyaset izlemek zorunda olduğunu itirafı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Arap Baharı sürecinin, sadece mevcut rejimlerin yıkılması anlamına gelmediği açık bir şekilde görülmektedir. Eski liderlerin ve yapıların gitmeye başladığı bu dönemde, sadece söz konusu ülkelerde değil, aynı şekilde tüm bölgede yeniden yapılanma sürecine girilmiş bulunmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin izlemiş olduğu ve izleyeceği siyaset, hem ikili ilişkiler hem bölge politikası hem de genel olarak TDP'yi doğrudan etkileyecektir. Suriye'de derinleşen olaylara yaptırım kararlarının alınmasında oldukça zorlanması ve Suriye tarafının izleyeceği bazı politikalardan çekince duyulması²¹, Türkiye'nin elini daha da zorlaştırmaktadır. Tüm dünyanın yakından takip ettiği Orta Doğu'daki son gelişmelerde, özellikle AK Parti isminin ülkelerin yeniden şekillenme sürecinde çok fazla ön plana çıkarılması, bir taraftan bölge halklarının Türkiye'ye yönelik beklentilerini artırırken bir taraftan da Hükümetin bu beklentileri karşılama gibi bir mecburiyet içine girmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte olayların çok hızlı cereyan ettiği ve belirgin bir siyaset izleme hususunda zorlandığı bu dönemde Türkiye, kararsız tavırlar da sergilemekte ve aynı şekilde bölgedeki değişen dengeleri gözetme

21 Türkiye ile Suriye arasında geçmiş yıllarda, Terör Örgütüne verilen destek, Su Sorunu ve Hatay Meselesi nedeniyle gerilimli dönemler yaşanmıştır. 1998 yılında iki ülke arasında imzalanan Adana Protokolü ile sorunlar önemli ölçüde giderilmiş ve Suriye terör örgütüne verdiği desteği geri çekmiştir. Son zamanlarda Suriye tarafına duyulan ön önemli çekincelerden bir tanesi, bu ülkenin, terör örgütü kozunu Türkiye'ye karşı yeniden kullanmasıdır.

noktasında bazı zaafiyetler de göstermektedir. İddialı söylemlerin kararlı politikalarla desteklenememesi, böyle bir durumun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Arap ülkelerinin yanı sıra İran ve İsrail gibi çok önemli iki gücün varlığı, hem genel olarak bölge politikasında hem de bu son Arap Baharı sürecinde Türkiye'nin önündeki önemli kısıtlamalardan birini oluşturmaktadır.

Orta Doğu ile ilişkilerde en önemli boyutlardan birisi de bölgenin en güçlü ve etkin devletlerinden birisi olan İran ile olan ilişkilerdir. 1979 yılında gerçekleşen İslam Devrimi'nin ardından Türkiye tarafından İran'a karşı temkinli bir siyaset izlenmiş olsa da son yıllarda bu durum ortadan kalkarak karşılıklı ilişkilerde önemli mesafe kat edilmiştir. Siyasi ve ekonomik ilişkilerde yaşanan gelişme, birçok yeni adımla daha da pekiştirilmiş ve özellikle terörle mücadele, uyuşturucu ve sınır kaçakçılığı gibi konularda iki ülke arasında işbirliği düzeyi yüksek seviyelere ulaşmıştır. Bu yaklaşmanın en önemli göstergesi, kuşkusuz iki ülke yetkililerinin son yıllarda gerçekleştirdiği karşılıklı ziyaretler olmuştur.

İran ile siyasi ve diplomatik ilişkilerin son dönemlerdeki en bariz göstergesi, Türkiye'nin İran'ın nükleer enerji üretme ve geliştirme programında üstlenmiş olduğu roldür. Orta Doğu'nun nükleer silahlardan arındırılmış bir bölge olması amacını güden Türkiye, "İran'ın, barışçıl maksatlarla nükleer enerji üretme ve kullanma hakkını sorgulamamakla birlikte, nükleer silah geliştirmesine karşıdır" (Dışişleri Bakanlığı, 2008). Bu bağlamda Türkiye, bir taraftan İran'ın nükleer enerjisi barışçıl amaçlar için kullanması yönünde ilgili taraflara mesajlar verirken diğer taraftan İran'a karşı oluşturulan bloğun yaptırım söylemine de karşı çıkmıştır. Özellikle Türkiye'nin Brezilya ile birlikte hareket ederek İran'la Tahran'da 17 Mayıs 2010 tarihinde imzalamış olduğu antlaşma, İran'ın nükleer enerji üretiminin barışçıl amaçlar için kullanımı yönünde Türkiye'nin çözüm arayışının bir göstergesi olurken (Dışişleri Bakanlığı, 2008) aynı zamanda Türkiye'nin İran ile olan siyasi ilişkilerinde de önemli bir kazanım meydana getirmiştir.

Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik politikalarının en önemli sac ayaklarından birisi de kuşkusuz İsrail ile olan ikili ve çoklu ilişkileridir. Türkiye'nin İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet olması ve kuruluşundan bugüne kadar birçok kriz yaşamış olmasına rağmen ilişkilerin derinlemesine gelişmiş olması, iki devletin birbirine çok sıkı bağlarla bağlanmış olduğunu göstermektedir. 1990'ların başlarından itibaren iki devlet arasında stratejik müttefiklik düzeyinde bir ilişkinin olması ve güvenlik politikalarının paralel bir şekilde inşa edilerek önemli askeri anlaşmalara imza atılmış ve böylece her iki devlet, bölgenin en derin ilişkilere sahip güçleri haline gelmiştir.²² Özellikle 1990'lı yılların başlarında Suriye ile olan gerilim ve PKK sorunu, İsrail ile olan ikili ilişkilerde güvenlik konularında işbirliğinin öne çıkmasının en öncelikli nedeni olmuştur (Özcan, 2008, s. 802). Bunu takip eden süreçte Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonunun da İsrail tarafından

22 Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için, bkz. Özcan & Bengio (2001, s. 90-109).

yapılması yönünde çeşitli anlaşmalar, iki devletin güvenlik temelli yakınlaşma politikasında derin ilişkiler kurmasını beraberinde getirmiştir.

1990'lı yılların ilk yarısından itibaren derinleşen Türkiye-İsrail ilişkileri, AK Parti Hükümeti döneminde de mümkün merteye yüksek düzeyli olarak muhafaza edilme-ye çalışılmıştır. Bu süreçte Filistin- İsrail sorununa çözüm bulma uğraşları bir taraftan devam ederken bir yandan da İsrail ile ilişkilerin muhafazasına azami ölçüde gayret gösterilmiştir. Nitekim İsrail Devlet Başkanı Şimon Peres'in 2007 yılında gerçekleştirdiği ziyaret esnasında TBMM'de milletvekillerine hitap etmesi ve TBMM'de konuşan ilk İsrail Devlet Başkanı ünvanını alması, AK Parti dönemi Türkiye-İsrail ilişkilerinin boyutu hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bu dönemde gerek siyasi ve diplomatik gerek ticari gerekse de askeri alandaki faaliyetlerin üst seviyede devam etmesi, geçmişteki siyasetten bir kopma ya da uzaklaşmanın olmayacağını göstergesi olmuştur.

Tüm bunlara rağmen İsrail ile ilişkilerin çok iyi olduğu bir dönemde Filistin konusunda Başbakan Erdoğan'ın "Davos Çıkışı" ile birlikte başlayan süreçte İsrail'e yönelik ağır eleştirileri, iki devlet arasında düşük seviyeli krizlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bununla birlikte 30 Mayıs 2010 tarihinde İsrail'in Gazze'ye yardım götüren konvoya uluslararası sulara saldırması ve Mavi Marmara gemisindeki 9 Türk vatandaşını öldürmesi, iki ülke arasında yüksek seviyeli bir krize yol açmıştır.²³ Saldırının hemen ardından Başbakan Erdoğan, İsrail'e yönelik çok ağır eleştirilerde bulunurken BM Güvenlik Konseyi'ni acil toplantıya çağıran Dışişleri Bakanı Davutoğlu, burada yaptığı konuşmada İsrail'in yaptığı hukuk dışı bu saldırıdan dolayı derhal özür dilemesi gerektiğini ve bu saldırının hesabını bir an önce vermesi gerektiğini ifade etmiştir (Davutoğlu, 2010a). Bu olayın ardından Türkiye'nin Tel Aviv Büyükelçisi Ankara'ya çağırılmış ve İsrail'in saldırıdan dolayı özür dilemesi ve tazminat ödemesi gerektiği ifade edilmiştir.

Bugüne kadar bir çok krizle karşı karşıya kalan, fakat her krizin çözümünün ardından ilişkilerin daha da derinleştiği Türkiye-İsrail ilişkileri, bu kriz sonrasında bitme noktasına gelmiştir. 9 Türk vatandaşının kanının dökülmüş olması nedeniyle bu kriz, siyasi bir mesele olmanın ötesine geçerek Türkiye için bir "onur meselesi" haline dönmüştür. Uzun bir süre boyunca diplomatik ve siyasi anlamda İsrail'e yönelik bir yaptırım uygulayamayan Türkiye, BM tarafından oluşturulan araştırma komisyonunun "tarafli" raporunun ardından İsrail'e yaptırım kararı almıştır. Saldırının ardından 15 ay sonra gelen bu yaptırım kararı ile birlikte Türkiye, İsrail'den derhal özür dilemeyi ve tazminat ödemeyi kabul etmesini, aksi takdirde daha farklı yaptırımların geleceğini de ifade etmiştir. Diplomatik ilişkilerin ikinci kâtip seviyesine çekildiği, tüm anlaşmaların askıya alındığı bu yaptırımlar yoluyla Türkiye, tüm diplomatik yolları kullanarak İsrail'i köşeye sıkıştırmaya çalışmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2011). Yakın ilişkilere sahip iki ülke arasındaki bu kriz, siyasi ve diplomatik alanda gerilimlerin tırmanmasına ve karşılıklı restleşmelerin meydana gelmesine yol açmıştır. Geçmişteki krizlere nazaran çok daha

23 Yaşanan kriz sürecine dair daha detaylı bir analiz için, bkz. Mercan (2010).

giriş bir hale bürünen Mavi Marmara Krizi ile Türkiye, bir taraftan İsrail'e karşı elini güçlendirmeye çalışırken bir taraftan da Orta Doğu halklarının teveccühünü daha çok kazanmayı da başarmıştır. Bununla birlikte bu süreçte göz ardı edilmemesi gereken önemli husus ise tıpkı geçmişte olduğu gibi krizin Türkiye'nin talepleri yerine getirildiği takdirde çözülmesiyle birlikte, yaşananların unutulacağı ve ulusal çıkarların bir sonucu olarak iki ülke ilişkilerinin yeniden yoluna gireceği hakikati olmalıdır.

Sonuç

Buraya kadar ele alınan bölümde, Orta Doğu örneğinde TDP'nin izlediği mecrayı şekillendiren parametrelerden en belirgin olanları kritik edilmeye çalışılmıştır. Tüm bunlar ele alınırken yapılan tasnifte, daha çok dış politika yapım sürecinde etkili olan dışışleri ve yetkili siyasi birimlerin yazılı ve sözlü açıklamaları etkili olmuştur. Fakat olayların yorumlanmasında, dış politikada aktif olarak yer alan yapımcıların beyanları sürekli eleştiriye tabi tutulmuştur. Dış politikadaki ilkelerin ve olayların zayıf ve güçlü yönleri vurgulandıktan sonra yazarların ilgili bölüm hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Temel parametreler ele alınırken bunlar, tüm yönleriyle ele alın(a)madı. Buna rağmen incelenen bölümlerde konuya dair en can alıcı noktalara temas edilmiş ve konunun Orta Doğu ile ilişkili olabilecek yönlerine ağırlık verilmiştir. Ayrıca, tüm bu ilkelerin ele alınması, Türkiye'nin bu konular hakkında tamamen başarılı olduğu ve bunları benimsediği ve hazmettiği anlamına gelmemektedir. İlgili başlıkları incelerken belirtildiği gibi bunlar, TDP karar alıcıları tarafından kamuoyu ile paylaşılan bir takım dış politika ilkeleri/beklentileridir. Yinelemek gerekirse, Türkiye'nin tüm bu ilkeleri takip etmedeki temel amacı, dünya siyasetinde etkin olmak istemesinden kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak, tüm bu değerlendirmelerden sonra TDP hakkında bazı tespitlerde bulunulabilir. Genel olarak Türkiye'nin dış politika tarihine bakıldığında, günümüz Türkiye'sinde dış politikada bir dönüşüm süreci yaşanmakta olduğu bariz bir şekilde görülmektedir. Henüz bu süreç devam etmekte olduğu için kesin yargılarda bulunmak okuyucuyu yanılgıya düşürebileceğinden bu makalede genellemelerden mümkün mertebe kaçınılmıştır. Bununla birlikte, TDP'ye dair bazı değerlendirmelerde bulunmak mümkündür. İlk olarak, araştırma kapsamında yapılan çalışmaların işaret ettiği nokta, ilkesel bazlı dış siyaset uygulamaları ele alınırken denkleme konulması gereken önemli unsurlardan biri de tartışmasız *uluslararası sistem*'in yapısı olduğu gerçeğidir. Devletler veya devlet adamları, ülkeleri adına bir takım politikalar izlediklerinde, çoğunlukla kendi ulusları adına en kazançlı olanını tercih etmek isterler ve attıkları adımlarda bu kaygıyı gözetirler. Ancak, uluslararası sistemin dinamik ve değişken yapısı, bazen bu hamleleri boşa çıkarabilir. Tüm bunlara rağmen uluslararası sistemin en önemli aktörleri devletlerin ve ülkelerdeki en etkili kişi olarak devlet başkanlarının veya başbakanların birey olarak yapabileceklerinin küresel arenadaki etkisi, belirli şartlarla sınırlıdır.

Aynı şekilde devletler, çoğu zaman bölgesel olayları kontrol etme veya onların gidiş-

tını tayin etme konusunda farklı nedenlerden dolayı, devlet başkanlarında olduğu gibi, yetersiz kalabilir. Çalışmanın örnek bölgesi olarak seçilen Orta Doğu'da durum bundan farklı değildir. Dış politika ilkelerinden Türkiye'nin "komşu ülkelerle sıfır sorun" ve komşulardan özellikle Suriye meselesinde görüldüğü gibi, Türkiye'nin kendi ulusal çıkarları açısından rasyonel ve kazançlı sayılabilecek bir yol izlediği, yerli-yabancı araştırmacılar tarafından dile getirilmektedir. Tüm bunlara rağmen Türkiye'nin komşularıyla ilişkilerinde geldiği nokta itibarıyla, neredeyse sorunsuz komşusunun olmadığı görülmektedir. Bu ilk etapta incelendiğinde, Türkiye'nin bu politikalarda tamamen başarısız olduğu sonucu çıkartılabilir; ama durum etraflıca incelendiğinde "sıfır sorun" politikasının akamete uğraması, Türkiye'yi de aşan, adına son zamanlarda *Arap Baharı* olarak tanımlanan bölgesel bir gelişmeden kaynaklanmaktadır. Tüm bunlardan varılmak istenen yargı şu olacaktır: dış politika değerlendirmelerinde *sonuç odaklı* yaklaşımlar, *süreç odaklı* yaklaşımlara göre daha az açıklayıcıdır. Tüm bu çözümlenmeler yapılırken elbette ki dış politikadan sorumlu hükümetin bu konuda attığı adımların tamamının, doğru ve gerçekçi adımlar olmadığı bilinen gerçektir. Özellikle, Türkiye'nin son yıllarda bölgede attığı adımların önemli bir kısmı, ülke içi siyasette malzeme olarak kullanıldığı için, gerek bölge halkı için gerekse ülke halkı için üstesinden gelinemeyecek kadar çok talep ve beklenti oluşmasına neden olmuştur. Orta Doğu'ya yönelik eleştirilerin çoğu sistemik ve bölgesel temelli değildir; bunlar daha çok talep yetersizliği ve hayal kırıklığı olarak kendini göstermektedir. İskit, bu durumu, aktif dış politika bağlamında "görünürlüğün" "etkinliğe" dönüşemediği bir hal olarak tanımlamaktadır (İskit, 2008). Bu makalede vurgulanmak istenen husus, Türkiye'nin dış politikadaki *etkinliği*, sonuçları itibarıyla, *görünürlüğü* ve *söylemi* ile kıyaslandığında sönük kalmaktadır. Bu yönü itibarıyla, Türkiye'nin 1990'lı yılların başında Orta Asya'da karşılaştığı kapasite yetersizliği ve bunun sonucunda uğradığı hayal kırıklığı, Türkiye'nin Orta Doğu'daki bugünkü durumuyla benzerlikler göstermektedir. Bir diğer husus, dış politikanın uygulanış biçimi itibarıyla kendine has bir takım kuralları oluşmuştur, Türkiye'nin, bunlara dair pek fazla eleştirisi olmamıştır. Hükümetler, hangi ideolojiden ve siyasi yelpazeden gelirse gelsin, bu kuralları uygulama hususunda pek hevesli gözükmemektedirler. Hal böyle olunca Türkiye'nin, özellikle Orta Doğu'ya yönelik son dönem dış politika girişimlerinde gündeme sıkça getirilen TDP'nin *bölgeselleştirdiği* ve *eksen kayması'na* uğradığı eleştirileri, çok gerçekçi görünmemektedir. Türkiye'nin Orta Doğu bölgesine yönelik son zamanlarda uyguladığı proaktif dış politika stratejileri, ülkenin bölgesel ve küresel hedefleri açısından hayati önem kazanmaktadır. Böylelikle Türkiye, kendi ulusal çıkarları açısından gerekli gördüğü bir alanda, ısrarla ikili ve çoklu ilişki geliştirme yolunu seçmiştir.

The Main Parameters of the Turkish Foreign Policy and Middle East after 2000*

Süleyman Güder,** Muhammed Hüseyin Mercan***

One of the features of today's multi-polar world system is that foreign policy analyses are short-sighted and short-term, which is largely due to the fact that actors of the current global system are multilateral and they cannot shape the course of developing and emerging events as they wish. This affects the small, medium-sized, less developed and developing countries, as well as developed countries and major powers.

This article will make some inquiries into the global and regional issues within the Turkish foreign policy (TFP) context. There is a need for studies looking at foreign policy from a holistic perspective, which is the starting point of this paper. The focus of the study is based on the claim that researchers who wish to examine TFP should be familiar with the principles which determine the course and identify the dynamics of foreign policy if they want to make valid and solid assessments about foreign policy. This study will analyze Turkey's foreign policy strategies since 2000. The focus will be on Turkey's motives underlying its foreign policy, in particular the Middle East within the context of the New World Order that has been (trying to be) constituted following the attacks on the Twin Towers and the Pentagon on September 11, 2001, in New York. Once the main parameters that shape the TFP have been determined, Turkish policy in the Middle East, particularly during the Justice and Development Party (JDP) government period will be discussed. In addition, the article will delve into the foreign policy practices of the Republic of Turkey after 2000 within the framework of the principles put forward by foreign policy decision-makers, and critically analyze Turkish policies towards the Middle East. Identification of the motives of current practices of foreign policy will provide solid data which will enable us to predict the reactions of the country when faced with specific circumstances.

* This article is reviewed version of research project prepared for İLKE İlim Kültür ve Eğitim Derneği (İLKE). We would like to thank to the support of İLKE throughout the research.

** PhD. Student, Yıldız Technical University, Department of Political Science & International Relations.
Correspondence: suleymangunder@gmail.com

*** Res. Assist., Erciyes University Department of Political Science and Public Administration.
Correspondence: mhmercan@erciyes.edu.tr, Erciyes Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, 38039, Kayseri, Turkey.

The article has selected the Middle East as the application area, which is related to the geopolitical, economic and strategic position of Turkey in the region, and the common history with the countries in the region. Turkey's willingness to take an active role in the global arena requires an active and dominant position in the Middle East where the country is historically, culturally, economically and strategically the most influential. From this perspective, in depth analysis of Turkey's policies toward the Middle East will also provide the researchers with some clues about the global vision of the country.

For this reason, first the basic principles of Turkish foreign policy will be specified, and then what these principles correspond to within the Middle East context will be illustrated. It could be said that until the 2000s, TFP adopted a pro-status quo approach, and then this has been replaced with a new set of principles. As a result, the seven most pronounced of the major principles that have guided TFP in the last ten years will be discussed below.

One of the main principles of Turkish foreign policy in recent times has been multilateral diplomacy. Before the 2000s, Turkish foreign policy was geared towards the bipolarity of the Cold War, and particularly the capitalist block. However, in an era when new and alternative forms of relationships and strategic partnerships are developed, and countries diversify their resource and energy suppliers to meet their needs, Turkey's cognition of the incidents emerging in the region and development of networks of relations started in 2000. With multilateral diplomacy, Turkey has been aiming for diversification and enrichment of its relationships with global actors rather than relying on a number of countries for economic, political and military connections. The past decade has witnessed a tendency towards a multi-dimensional Turkish foreign policy oriented towards the Middle East. In fact it would be wrong to date this tendency to post 2000 period only, since the country has been involved in various initiatives to diversify its relations after the Cold War, such as the Assembly of the Black Sea Economic Cooperation (1992), the Economic Cooperation Organization (1985), and D-8 (Developing 8 countries, 1997). Nevertheless, recently the multilateral diplomacy quest of the JDP governments has caused controversy (Çağaptay, 2007; Alessandri, 2010; Keyman, 2010; Danforth, 2008). In our view, despite the shortcomings of this new policy that Turkey has consistently adopted, this controversy is ideological and biased, and is in conflict with the known arguments of foreign policy assessment.

Although Turgut Özal intended to change the pro-status quo attitude of Turkey as a personal initiative during his term as a prime minister (1983-1989), this has gained consistency since Özal. First trials of an active approach to foreign policy took place at the beginning of the 2000s, and internalizing it as a principle of Turkish diplomacy largely occurred in 2002, when JDP came to power (Meral & Paris, 2010, p. 75; Erol,

2007, p. 35). According to this relatively new parameter in TFP, wherever there is a potentially problem area, Turkey should show its presence in the region without waiting for the emergence of the problem and bring the parties together for negotiations as soon as possible. As seen, “proactive” policies differ from “active” policies, and according to Davutoğlu, the mind who has shaped the theoretical sub-structure of the new foreign policy; the shift to proactive policy is a historical and cultural necessity for Turkey. However, it is also a condition brought about by a practical necessity. Davutoğlu expresses that, “If you are static when your conditions are dynamic, you can not adjust to the conditions. We need to develop a constantly active diplomacy. Even if nothing is happening, we must be moving in our place” (Zengin, 2010, p. 92). Desiring to be a regional and global power, Turkey has made its presence felt more with its new proactive foreign policy in neighboring regions, especially in the Middle East policies. The most important initiatives to be mentioned within the proactive diplomacy context are “rhythmic diplomacy”, and “mediation”. Turkish decision-makers’ concerns over not being included in the regional and global power balance if Turkey does not get involved in regional and global happenings, underlie the initiative of proactive diplomacy.

The concept of “zero problems with neighbors” is the best known and mentioned principle that directs TFP (Erhan, 2010, p. 16). In years prior to 2000, Turkey pursued a policy of maintaining a low level of relationships with its neighbors due to some political problems. In fact, two situations “Imia (Tr: Kardak) crisis” with Greece in 1995, and the “Öcalan crisis» with Syria in 1998 that almost forced Turkey to declare a war, provide us with clear information about the course of bilateral relations of Turkey in that period. The principle of «zero problems with neighbors» has been conceptualized by Foreign Minister Ahmet Davutoğlu, who also was the chief foreign policy advisor to Prime Minister Erdogan. The principle which has become one of the priorities of Turkish foreign policy aims to promote Turkey’s involvement in regional and global issues and increase its influence. Problems with neighbors will surely consume a significant portion of a country’s energy dealing with threats that may come from these bordering countries. Another point of discussion in this context is whether the principle of «zero problems with neighbors» is a reality or just idealism. Quite a number of researchers have questioned the applicability of this policy (Hale, 2010, p. 8).

The desire to be a central country in the basin of the Middle East is the fourth target principle of post 2000 Turkey. Turkey has occasionally been referred as a “model country” and “bridge country”, and lately, this discourse and role has begun to be replaced by “Turkey as a central country”. Along with JDP government’s multi-lateral and proactive foreign policy, the dominant global perspective has shifted towards ‘Turkey as a key country in the region’, and JDP governments’ definition of the role of Turkey today as a “central country” also reinforces the current status (Aral, 2009, p. 154). However,

Turkey's desire to have such a role is not always a reflection of the real situation. Being the most competitive country of the region, global powers support Turkey as a model for moderate Islam against radical Islamist Iran, however the influence of Shiite Iran's in the region may sometimes cast a shadow over Turkey's claims of being the central country.

Another objective Turkey wants to fulfill in its foreign policy is the "soft power" principle. The principles we have mentioned above are all prerequisites to become a soft power because achieving this principle takes a long-term effort. The concept of soft power could roughly be described as the art of getting the other party to do a desired action with their consent and free will contrary to brute force. Unlike many powerful countries, Turkey is in its infancy in this approach. Therefore, there is not enough data to assess the consistency and efficiency of Turkey's first steps as a "soft power". Moreover, unless the "soft power" factor is supported concurrently with Turkey's economic and military powers, the desire to attain the status of "central country" will be difficult (Grigoriadis, 2010, p. 5). Also according to Çandar (2010), Turkey can curb the Iranian influence in the region using its potential "soft power".

Foreign policy understanding after the Cold War has been formed on a more interdependent economy and the philosophy of solidarity, which has made foreign trade an important element of international relations. Economic structures and dependency ratios of the new world order vary, but almost all nations design their foreign policy according to economic expectations and concerns (Hale, 2003, p. 203; Özdal and others, 2009, p. 10). With the presupposition of "Those who trade do not fight", Turkey wishes to improve relations with its close neighbors through an economy-centered foreign policy, thus, targets an economically integrated region.

"Security-liberty balance" is brought up in the agenda in Turkey as the last principle of foreign policy. The heated debate over security-liberty in world politics began following September 11, 2001, The World Trade Center twin towers attacks. Mainly, the security-liberty conflict does not have a vital position in TFP; however decision-makers in foreign policy have been keen and persistent in bringing the concept up among other foreign policy principles. Turkey has not faced a security - liberty dilemma as a foreign policy issue yet, which makes it difficult to detect the country's stance in this controversy.

So far we have discussed the most important Turkish foreign policy principles, but of course we can also express the presence of some other principles. To test the applicability of these principles, due to the reasons mentioned in the introduction, the Middle East has been chosen for sampling. The next section will analyze the extent of the implementation of Turkey's foreign policy principles, particularly in the Middle East.

When we examine the post 2000 Turkish Foreign Policy with the implementation of original policies particularly towards the Middle East, the most important issue that stands out is non-opposition to the traditional view of foreign policy. Turkey did not follow a consistent policy throughout the region for many years, but in recent years the Middle East policy is based on a stable conceptual framework. In this regard, Turkey appears as a self-confident state which takes the initiative in sensitive issues and making solution oriented attempts. The application of “central country” discourse as a foreign policy is solidified within this framework.

Looking back in time will reveal a transition from a foreign policy overwhelmed with problems into the one that is shaped by alliance and maximization of interests in the last decade. In the context of national interests, pragmatic policies seem to be the center of the Turkish foreign policy. The highly controversial assumption in international relations that foreign policies of countries are shaped according to their interests has resulted in identification of Turkish foreign policy priorities in this direction. In fact, regional policy analysis in recent years show that the currently adopted policies which are not far from the traditional parameters indicate a structure that is based on pragmatic maneuvers rather than a paradigmatic transformation.

Turkey has managed to take a much more effective and active stand in foreign policy lately with its determination of more original and independent decision-making. Some changes in the international system in recent years and shifts in the balance of power have strengthened Turkey’s influence in the Middle East policies, and led to a wider area of manoeuvring in the region. If the policies toward the Middle East in recent years are examined within the framework of these issues, it will be possible to achieve sound outcomes and implications.

When discussing Turkish foreign policy, one of the points to consider is the perceived role of Turkey by the countries and peoples of the region. Countries like Syria, Lebanon, and Qatar have come closer to Turkey to be able integrated to the international system, and the major forces of the region such as Saudi Arabia, Egypt, Iran and Israel have strengthened their networks, which helped Turkey expand its regional role and targets. In addition to state-level support and contact, the Turkish policy towards Palestine has gained sympathy from Arab nations and created a gravitational field not only for political and diplomatic reasons, but also for ideological and sentimental reasons. Arab attention towards Turkey is growing day by day which is opening the doors for Turkey to be an influential country in the region. Turkey seems to have taken on a new mission now, but one important thing to note is in case this process is not manipulated efficiently, there will be negative consequences.

As a result, Turkey’s current policy toward the Middle East has brought benefits in political, diplomatic and economic arenas. However, we should bear in mind that the

policies that will retain the relations are as crucial as the ones that have brought relations to this level. In this respect, the active policy adopted should be maintained if Turkey is to have a role in reshaping the region. The reshaping process in the Middle East is also closely monitored by the international forces, intending to manipulate it for their own interests. For this reason, Arab peoples' sympathy and intentions of the newly established political structures to collaborate with Turkey should be conducive to sustain a more effective regional policy, free from the pressure of the outside forces. Otherwise, the gains achieved over many years may be severely damaged in the process of remodeling the region.

In the section the article has so far dealt with, the most significant parameters shaping Turkish foreign policy as illustrated in the Middle East have been critically analyzed. During the analysis process, oral and written declarations of the foreign affairs authorities and political units have been placed emphasis on. Only the most crucial points of the basic parameters have been discussed and the issues that may be related to the Middle East are prioritized. As a result, after all these assessments, we can reach some conclusions about TFP. Overall, a transformation process in Turkey's foreign policy has become apparent. In foreign policy assessments, results-oriented approaches are less revealing than process-oriented approaches. The point this article is trying to make is, when we look at the results, the effectiveness of Turkey's foreign policy seems to be overshadowed in comparison to its visibility and discourse. Finally, whichever ideological and political spectrum Turkish governments are from, there a number of established rules and conventions in foreign policy and governments seem to be very enthusiastic regarding the implementation of the implementation of these rules.

Kaynakça / References

AK Parti Programı. (t.y.). Dış politika. <http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi#bolum6> adresinden 23.12.2011 tarihinde edinilmiştir.

Alarabiya. (2009). Mevkif Erdoğan Fi Davos İktina 'em İstirda'a. <http://www.alarabiya.net/programs/2009/02/03/65618.html> adresinden 13.05.2010 tarihinde edinilmiştir.

Alessandri, E. (2010). The new Turkish foreign policy and the future of Turkey-EU Relations. *Istituto Affari Internazionali*, (Documenti, IAI 1003).

Aral, B. (2009). Turkey in the UN Security Council: Its election and performance. *Insight Turkey*, 11(4), 151-168.

Aras, B. (2009). *Davutoğlu era in Turkish foreign policy*. SETA Brief No: 32.

Aykan, M. B. (2008). Türkiye'nin dış politika anlayışı. H. Çakmak (der.), *Türk dış politikası 1919-2008* içinde (s. 31-38). Ankara: Platin.

Bostanoğlu, B. (2008). *Türkiye-ABD ilişkilerinin politikası*. Ankara: İmge.

Boşnak Dünyası. (2009, Kasım 21). Türkiye, Bosna ve Sırbistan için resmen devrede. <http://www.bosnakdunyasi.com/haberdetay.asp?ID=574>. adresinden 13.09.2010 tarihinde edinilmiştir.

Bozdağlıoğlu, Y. (2003). *Turkish foreign policy and Turkish identity: A constructivist approach*. New York: Routledge.

Çağaptay, S. (2007). *Secularism and foreign policy in Turkey new elections, troubling trends*. Washington Institute for Near East Policy, Policy Focus, No.67.

Çandar, C. (2010). Türk dış politikasında "eksen" tartışmaları: Çok kutuplu dünya için yeni bir vizyon. *SETA Analiz*, Sayı: 16.

Çetinsaya, G. (2008). Orta Doğu ile ilişkiler. H. Çakmak (der.), *Türk dış politikası 1919-2008* içinde (s. 928-930). Ankara: Platin.

Danforth, N. (2008). Ideology and pragmatism in Turkish foreign policy: From Atatürk to the AKP. *Turkish Policy Quarterly*, 7(3), 84-95.

Davutoğlu, A. (2002). Ahmet Davutoğlu: İsrail, Arafat'ı Mandela yapıyor. N. Düzel (söyl.), *Radikal*, 8 Nisan 2002.

Davutoğlu, A. (2004). *Stratejik derinlik: Türkiye'nin uluslararası konumu*. İstanbul: Küre.

Davutoğlu, A. (2008). Turkey's foreign policy vision: An assessment of 2007. *Insight Turkey*, 10(1), 77-96.

Davutoğlu, A. (2009). Ortadoğu'da Türkiye'siz artık oyun kurulamaz, *Yeni Şafak Gazetesi*, 25 Ocak 2009.

Davutoğlu, A. (2010a). Davutoğlu BM Güvenlik Konseyinde konuştu. <http://www.cnnturk.com/2010/dunya/05/31/davutoglu.bm.guvenlik.konseyinde.konustu/578400.0/index.html> adresinden 04.06.2010 tarihinde edinilmiştir.

Davutoğlu, A. (2010b). Davutoğlu Kosova'da ortak kültür ve dini vurguladı. <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/features/2011/08/30/feature-03> adresinden 22.09.2011 edinilmiştir.

Davutoğlu, A. (2011a, Nisan 9). Konuşma metni. *Büyük Türkiye'ye Doğru Sempozyumu*, <http://www.eko-politik.org/public/news.aspx?id=5456&pid=11> adresinden 15.05.2011 tarihinde edinilmiştir.

Davutoğlu, A. (2011b). Türkiye ve Avustralya ilişkileri: 21. Yüzyılda yaratıcı dış politika panelindeki konuşma metni. (çev. N. Şen), <http://www.usak.org.tr/rapor.asp?id=101>. Adresinden 06.09.2011 tarihinde edinilmiştir.

Dışişleri Bakanlığı. (2008). Türkiye-İran siyasi ilişkileri. http://www.mfa.gov.tr/turkiye-iran_siyasi_iliskileri.tr.mfa adresinden 17.09.2011 tarihinde edinilmiştir.

Dışişleri Bakanlığı. (2009). Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ile ilişkiler. http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-ortadogu-ile-iliskileri.tr.mfa adresinden 17.09.2011 tarihinde edinilmiştir.

Dışişleri Bakanlığı. (2010). Dışişleri Bakanlığı'nda yeniden yapılandırma çalışmaları. <http://www.mfa.gov.tr/data/ENFORMASYON/T.C.%20Dışişleri%20Bakanlığında%20Yeniden%20Yapılandırma%20Çalışmaları%20Notu,%209%20Ocak%202010.pdf> adresinden 15.05.2010 tarihinde edinilmiştir.

Dışişleri Bakanlığı. (2011). Türkiye-İsrail ilişkileri hk. <http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-palmer-komisyonu-raporu-hakinda-gerceklestirdigi-basin-toplantisi.tr.mfa> adresinden 17.09.2011 tarihinde edinilmiştir.

Duman, İ. (2011). What are the Expecations From Turkey in the Middle East ?. İstanbul: *DÜBAM (World Bulletin Research Desk) Publications*.

CNN Türk, (2004, Şubat 18). Editör Programı. [Televizyon Programı]

- Erhan, Ç. (2010). *Türk dış politikasının güncel sorunları*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Erol, M. S. (2007). 11 eylül sonrası Türk dış politikasında vizyon arayışları ve dört tarz-ı siyaset. *Akademik Bakış*, 1(1), 33-55.
- Friedman, G. (2009). Gelecek yüzyıl: 21. Yüzyıl için öngörüler (çev. İ. Şener ve E. Günsel). İstanbul: Pegasus.
- Grigoriadis, I. N. (2010). The Davutoğlu doctrine and Turkish foreign policy. *Hellenic Foundation for European and Foreign Policy -ELIAMEP*, Working Paper No: 8.
- Gür, Ö. & Ahmet K. Han. (2011). A framework for understanding the changing Turkish foreign policy of the 2000s. Ö. Z. Oktav (Ed.) *Turkey in the 21st Century* içinde (s. 7-290). Aldershot: Ashgate.
- Hale, W. (2003). Türk Dış Politikası: 1774- 2000 (Çev. P. Demir). İstanbul: Mozaik.
- Hale, W. (2010). *Turkish foreign policy and the middle east: Explanations, assessments and questions*. http://www.damaskus.dk/fileadmin/PDFer/Turkish_Foreign_Policy_and_the_Middle_East_-_Explanations__Assessments_and_Questions_2.pdf adresinden 15.05.2011 tarihinde edinilmiştir.
- Hüveydi, F. (2010). Erdoğan Kallebe et-Tavile. <http://fahmyhoweidy.jeeran.com/archive/2009/2/793651.html> adresinden 13.05.2010 tarihinde edinilmiştir.
- İdiz, S. (2011). İsrail ve Suriye için Türkiye en iyi arabulucu. *Milliyet Gazetesi*, 2 Ocak 2011.
- İnat, K. (2008). Türkiye'nin Ortadoğu politikası- 2006. K. İnat ve M. Ataman, (der.), *Ortadoğu Yılığ-ı- 2006* içinde (s. 1-54). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- İskit, T. (2008, Mayıs 5). Dış politikada berraklık zamanı. *Taraf Gazetesi*, <http://www.taraf.com.tr/temel-iskit/makale-dis-politikada-berraklik-zamani.htm>. adresinden 13.09. 2010 tarihinde edinilmiştir.
- Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü. (2010). Türkiye, geniş Türk coğrafyasına yüzlerce projeye destek oluyor. <http://kdk.gov.tr/haber/turkiye-genis-turk-cografyasina-yuzlerce-projeyle-destek-oluyor/60>. adresinden 13.09.2010 tarihinde edinilmiştir.
- Keyman, E. F. (2010). Türk dış politikasında 'eksen' tartışmaları: Küresel kargaşa çağında realist proaktivizm. *SETA Analiz*, Sayı: 15.
- Meral, Z. & Paris J. (2010). Decoding Turkish foreign policy hyperactivity. *The Washington Quarterly*, 33(4), 75-86.
- Mercan, M. H. (2010). Adâlet ve Kalkınma Partisi'nin İsrail-Filistin politikası. *ESBA Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 40-67.
- Nye (Jr), J. S. (2004). *Soft power: The means to success in world politics*. New York: Public Affairs.
- Oğuzlu, T. (2007). Soft power in Turkish foreign policy. *Australian Journal of International Affairs*, 61(1), 6-25.
- Okman, C. (2004). Turkish foreign policy: Principles-rules-trends, 1814-2003. İ. Bal (Ed.), *Turkish Foreign Policy in Post Cold War Era* içinde (s. 5-26). Florida: Brown Walker Press.
- Oran, B. (2002). Türk dış politikasının teori ve pratiği. Oran B. (der.), *Türk dış politikası - Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar Cilt I* içinde (s. 46-53). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özcan, G. & Bengio, O. (2001). Decade of the military: The case of the alignment with Israel. *International Journal of Turkish Studies*, 7(1&2), 90-109.
- Özcan, G. (2008). Soğuk Savaş sonrası döneminde Türkiye'nin Ortadoğu politikası. H. Çakmak (der.), *Türk Dış Politikası 1919-2008* içinde (s. 798-804). Ankara: Platin.

- Özdal, H., Dinçer, O. B., Yeğin, M. (2009). *Mülakatlarla Türk dış politikası*. Ankara: USAK Yayınları.
- Radikal. (2011, Mart 21). Erdoğan NATO operasyonu için şartlarını açıkladı. <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1043631&Date=21.03.2011&CategoryID=77>. adresinden 15.05.2011 tarihinde edinilmiştir.
- Schleifer, Y. (2010). Ahmet Davutoglu: A thinker in the halls of power. Y. Schleifer, J. Miks, T. Kambayashi & L. Pinheiro (Eds.), *Three to watch: The men behind the foreign policies of three key Powers* içinde <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/5051/ahmet-davutoglu-a-thinker-in-the-halls-of-power> adresinden 15.05.2010 edinilmiştir.
- Taraf. (2010). Orta Doğu 'merkez ülke' Türkiye'de bulundu. *Taraf Gazetesi*, 10 Mayıs 2010.
- USA Sabah. (2011, Şubat 28). NATO'nun Libya'da işi ne? http://www.usasabah.com/Siyaset/2011/02/28/natonun_libyada_ne_isi_var. adresinden 15.05.2011 tarihinde edinilmiştir.
- Uzgel, İ. (2009). Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele. *Mülkiye*, XXX(252), 64-84.
- Yanatma, S. (2011) Eğitim ve kültür, Türkiye'nin diplomasideki yumuşak gücü. *Zaman Gazetesi*, 3 Haziran.
- Yavuz, M. H. (2001). Değişen Türk kimliği ve dış politika: Neo-Osmanlıcığın yükselişi. Ş. H. Çalış, İ. D. Dağı ve R. Gözen (der.), *Türkiye'nin dış politika gündemi: Kimlik, demokrasi, güvenlik* içinde (s. 35-63). Ankara: Liberte Yayınları.
- Yeşilyurt, N. ve Akdevelioğlu, A. (2009). AKP döneminde Türkiye'nin Ortadoğu politikası. İ. Uzgel ve B. Duru (der.), *AKP kitabı: Bir dönüşümün bilançosu* içinde (s. 381-409). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Zein, M. (2006, September 4). New Ottomans returning to the Middle East. *Al-Hayat*, <http://english.daralhayat.com/opinion/OPED/09-2006/Article-20060904-78b553cf-c0a8-10ed-004c-562fc56ce8a5/story.html> adresinden 07.05.2010 tarihinde edinilmiştir.
- Zengin, G. (2010). *Hoca: Türk dış politikası'nda Davutoğlu etkisi*. İstanbul: İnkilâp Kitabevi.

